

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “การกำหนดวาระสารในชุมชนออนไลน์ www.pantip.com กรณีศึกษา โด๊ะเฉลิมไทยและโด๊ะราชดำเนิน” ในครั้งนี้ ผู้วิจัยขอนำเสนอแนวคิด ทฤษฎี ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยดังต่อไปนี้

1. ทฤษฎีการกำหนดวาระสาร (Agenda-Setting)
2. ทฤษฎีวงเกลียวแห่งความเงียบ (Spiral of Silence)
3. ทฤษฎีเทคโนโลยีสื่อสารเป็นตัวกำหนด (Communication Technological Determinism)
4. แนวคิดการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์ (Computer-Mediated Communication) และชุมชนเสมือน (Virtual Community) บนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต
5. แนวคิดพื้นที่สาธารณะ (Public Sphere)
6. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎีการกำหนดวาระสาร (Agenda-Setting)

แนวคิดเรื่องการกำหนดวาระสาร (Agenda-Setting) ถือกำเนิดขึ้นครั้งแรกในปี ค.ศ. 1922 โดยนักหนังสือพิมพ์ชื่อวอลเตอร์ ลิปป์แมน (Walter Lippman) จากประสบการณ์วิชาชีพ ส่งผลให้ลิปป์แมนได้ตั้งข้อสังเกตในเรื่องของ “มติสาธารณะ” (Public Opinion) ไว้ว่า ส่วนใหญ่แล้วประชาชนมักจะได้พบกับเหตุการณ์จริง ๆ แต่พวกเขาจะมีปฏิกิริยาต่อภาพของความเป็นจริงที่อยู่ในหัวนึกคิด (Picture in our heads) มากกว่า และที่เป็นเช่นนั้นเพราะในโลกแห่งความเป็นจริง ทุกอย่างล้วนซับซ้อนเกินไป ดังนั้นเราจึงจำเป็นต้องลดทอนหรือตกแต่งใหม่ให้เรียบง่ายขึ้น แต่หากประชาชนจะทำการลดทอนความจริงให้เหลือเพียงแต่เรื่องที่เรียบง่าย เราก็ไม่อาจปล่อยให้ประชาชนแสดงมติดต่อเรื่องสาธารณะนั้นเพียงลำพัง นอกจากจะมีองค์กรที่ประกอบด้วยผู้รู้มาช่วยชี้นำประชาชน จากข้อคิดเห็นของลิปป์แมน ตัวกลางที่ช่วยสร้างภาพในหัวสมองให้แก่ประชาชนก็คือ “สื่อมวลชน” นั่นเอง (กาญจนา แก้วเทพ, 2545, น. 227)

ต่อมาแมคคอมบส์ และ ชอร์ (Maxwell E. McCombs and Donald L. Shaw) ได้ทำการพิสูจน์แนวคิดเรื่องการกำหนดวาระสารของสื่ออย่างจริงจังด้วยการทำวิจัย โดยงานวิจัยชิ้นนี้มีจุด

มุ่งหมายเพื่อที่จะตรวจสอบประสิทธิภาพของสื่อมวลชนในการเสนอข้อมูลข่าวสารการเลือกตั้งประธานาธิบดีในปี ค.ศ. 1968 และหลังจากนั้นมาแนวคิดการกำหนดวาระสารจึงเป็นที่รู้จักแพร่หลายมากยิ่งขึ้น

การกำหนดวาระสาร หมายถึงบทบาทของสื่อมวลชนในการทำหน้าที่เป็นผู้กำหนดหรือตั้ง (Set) ประเด็นต่าง ๆ ในสังคมให้กับประชาชนผู้รับสารทั่วไป เนื่องจากสังคมเราในแต่ละวันมีข่าวสารเกิดขึ้นมากมาย ดังนั้นสื่อมวลชนจึงต้องทำหน้าที่ช่วยจัดลำดับข่าวสารดังกล่าวนั้นตามความสำคัญ ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนได้พูดถึง อภิปราย ถกเถียง และให้ความสนใจในประเด็นที่สื่อ "เลือกมานำเสนอ" ถึงแม้ว่าสื่อจะไม่สามารถทำให้ประชาชน "คิดแบบที่สื่อคิดได้" (think what) แต่สื่อก็สามารถทำให้ประชาชน "คิดเกี่ยวกับเรื่องที่สื่อบอกได้" (think about) ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นอิทธิพลในทางอ้อม นอกจากนี้ประชาชนยังเรียนรู้กติกาต่าง ๆ ที่อยู่ใน "รูปแบบ" ของสื่อ เช่น อะไรก็ตามที่สื่อพูดถึงมาก หรือพูดถึงก่อน แสดงว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ และข่าวสารใดก็ตามที่พาดหัวข่าวมีขนาดใหญ่ที่สุด ข่าวสารเรื่องนั้นจะมีความสำคัญมากที่สุด เป็นต้น (กาญจนา แก้วเทพ, 2545, น. 227)

เดียร์ริง และ โรเจอร์ส (Dearing and Rogers, 1996, pp. 3-6) กล่าวว่ากำหนัดวาระสารเป็นกระบวนการที่มีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ คือ

- ประเด็นที่สื่อมวลชนให้ความสำคัญ (Media Agenda) คือ ประเด็นที่สื่อมวลชนให้ความสนใจ และเห็นว่ามีความสำคัญมากเพียงพอที่จะนำเสนอต่อไปยังสาธารณชน
- ประเด็นที่สาธารณชนให้ความสำคัญ (Public Agenda) คือ ประเด็นที่สาธารณชนให้ความสนใจ และตระหนักว่ามีความสำคัญต่อตนเองและสังคมโดยรวม ซึ่งสื่อมวลชนก็จะหยิบประเด็น หรือความคิดเห็นของสาธารณะ (Public Opinion) ดังกล่าวมานำเสนอ แทนที่สื่อมวลชนจะเป็นผู้กำหนดวาระสารหรือกำหนดประเด็นขึ้นเอง
- ประเด็นที่ผู้กำหนดนโยบายให้ความสำคัญ (Policy Agenda) คือ ประเด็นที่ผู้มีอำนาจในการกำหนดนโยบายให้ความสำคัญ ซึ่งจะแสดงออกมาในรูปของการกำหนดนโยบายต่าง ๆ

โดยทั่วไปเมื่อมีเหตุการณ์ใด ๆ ก็ตามเกิดขึ้นในสังคม สื่อมวลชนจะทำหน้าที่รวบรวมข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ และนำมาประเมินคุณค่าของข่าว ทั้งนี้เพื่อจัดอันดับความสำคัญของข่าวและนำเสนอสู่สาธารณชนต่อไป สื่อมวลชนจะใช้วิจารณ์ฐานประกอบกับความเป็นมืออาชีพในการคาดการณ์ข่าวตามมาตรฐานที่จัดอันดับไว้ ว่าควรจะนำเสนอข่าวสารดังกล่าวนี้ด้วยวิธีใด จึงจะทำให้ข่าวได้รับความสนใจและเป็นที่ยอมรับจากประชาชนผู้รับสารมากขึ้น เพื่อเป็นการเสริมเข้ากับคุณค่าของตัวข่าวที่มีอยู่แล้วในเบื้องต้น ซึ่งวิธีการนำเสนอจะเริ่มต้นด้วยการพิจารณาเลือกใช้สื่อว่า

มีความเหมาะสมต่อข่าวสารนั้นเพียงใด เช่น ข่าวที่นำเสนอผ่านสื่อโทรทัศน์มักจะได้รับ ความสนใจจากผู้รับสารอย่างรวดเร็ว แต่ก็มักจะสลายไปอย่างรวดเร็วเช่นเดียวกัน ในขณะที่ความนิยมในข่าวจากสื่อสิ่งพิมพ์จะดำเนินไปอย่างเชื่องช้า แต่กลับอยู่ได้ทนนานกว่าสื่อโทรทัศน์ สำหรับในกรณีของสื่อสิ่งพิมพ์นั้น วิธีการนำเสนอข่าว รวมทั้งวิธีการจัดวางข่าวมีบทบาทสำคัญอย่างมากในการทำหน้าที่ดึงดูดความสนใจจากผู้อ่าน ไม่ว่าจะเป็นวิธีการพาดหัวข่าว ขนาด เนื้อหา ภาพข่าวที่สอดคล้องกับเนื้อหา สีเส้น ตลอดจนตำแหน่งหน้าที่จะนำข่าวลงตีพิมพ์ ฯลฯ อย่างไรก็ตามปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งทำหน้าที่ส่งเสริมบทบาทการกำหนดวาระสาร ก็คือ “องศาความเข้มข้นของข่าว” ซึ่งการใช้องศาความเข้มข้นของข่าวนั้นอาจทำได้หลายวิธี คือ

1. การเพิ่มหรือขยายพื้นที่ของข่าวนั้นให้มากกว่าปกติ เช่น ข่าวที่มีกรอบใหญ่กว่าข่าวอื่น หรือขนาดตัวอักษรที่ตัวโตกว่า ย่อมแสดงให้เห็นว่าข่าวนั้นสำคัญกว่าข่าวอื่น ๆ
2. ความถี่ในการรายงานข่าว ความบ่อยครั้งในการนำเสนอข่าวเป็นการเน้นย้ำให้ผู้รับสารเกิดความสนใจมากยิ่งขึ้น
3. ระยะเวลาในการนำเสนอข่าว ระยะเวลาที่มีความหมายใกล้เคียงกับความถี่ แม้ข่าวสารจะถูกรายงานบ่อย แต่หากถูกเสนออยู่ไม่นานแล้วเลิกไป การกำหนดวาระสารนั้นก็หมดบทบาทลงไปด้วย

แท้จริงแล้วภารกิจของสื่อมวลชนในการกำหนดวาระสาร อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลผลิตของการกรองข่าวโดยสื่อ (Product of media gatekeeping) ที่ประสงค์จะสร้างอิทธิพลของข่าวนั้นให้กับผู้รับสาร ความสำเร็จของสื่อมวลชนจึงเป็นเพียงแค่การประนีประนอมหากผู้รับสารไม่ยอมรับการกำหนดวาระสารดังกล่าว ดังนั้นการกำหนดวาระสารจึงต้องพิจารณาถึงความพร้อมของผู้รับสารด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องภูมิหลังของผู้รับสารในด้านความสนใจต่อข่าวประเภทนั้นว่าเป็นอย่างไร หากข่าวสารนั้นสอดคล้องกับความรู้และความสนใจของผู้รับสารอยู่ก่อนแล้ว ผู้รับสารจะแสวงหาข่าวสารนั้นต่อไปด้วยการติดตามหรือพยายามจับชีพจรของข่าว เพื่อต้องการทราบถึงทิศทางของข่าว ทั้งนี้ผู้รับสารอาจแสวงหาข้อมูลข่าวสารนั้น ๆ เพิ่มเติมจากบุคคลรอบข้างด้วยการสนทนา รับฟัง หรือวิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งอาจจะทำให้การกำหนดวาระสารขยายตัวมากยิ่งขึ้น (บางส่วนอาจพัฒนาไปเป็นข่าวลือ) นอกจากนี้ผู้รับสารจะแสวงหาข้อมูลข่าวสารจากสื่อมวลชน ซึ่งสื่อมวลชนเองก็ได้ทำการกำหนดวาระของข่าวสารนั้นอยู่ก่อนแล้ว ข่าวที่นำเสนอผ่านสื่อมวลชนจึงได้รับความนิยมมากขึ้นไปอีก ในที่สุดก็จะส่งผลต่อพฤติกรรมการสื่อสาร รวมทั้งทัศนคติและการรับรู้ของสังคม ซึ่งอาจย้อนกลับสารไปสู่ปรากฏการณ์ของข่าวสารนั้นอีกครั้ง (สุพงษ์ โสณะเสถียร, 2533, น. 145-148)

งานวิจัยของ เอียนการ์ และ ไคน์เดอร์ (S. Iyengar and D. Kinder, 1987 อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, 2545, น. 232) ค้นพบว่าตำแหน่งหน้าที่ของข่าวมีผลอย่างมากต่ออำนาจการกำหนดวาระสาร ประการแรกคือ เป็นธรรมชาติของการรับรู้ที่คนเราจะมีความสนใจในระดับสูงเมื่อตอนเริ่มต้น หลังจากนั้นความสนใจก็จะลดระดับลงหรืออาจถูกขัดจังหวะความสนใจจากเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ประการที่สองคือ ประชาชนได้เรียนรู้กฎ กติกา มารยาทของรหัสของข่าวแล้ว ว่าข่าวในลำดับแรกเป็นเรื่องราวที่มีคุณค่าความเป็นข่าวมากที่สุด ซึ่งควรค่าแก่การให้ความสนใจ นอกจากนี้ เอียนการ์ และ ไคน์เดอร์ ยังได้อธิบายถึงปรากฏการณ์ "Priming" หรือการที่นำประเด็นของสื่อมวลชน กล่าวคือ ถึงแม้ประชาชนผู้รับสารทั่วไปจะมีแรงจูงใจในการเปิดรับสารในระดับสูง แต่ก็ไม่มีใครสามารถรับรู้เรื่องราวข่าวสารที่มีความสลับซับซ้อนได้ทั้งหมด ผู้รับสารจึงมักเลือกที่จะรับรู้สิ่งที่เข้าใจได้ง่ายมากกว่า ในขณะที่ Agenda-Setting หมายถึง บทบาทของสื่อมวลชนในการชักนำความสนใจให้กับประชาชน Priming ก็คืออีกบทบาทหนึ่งของสื่อมวลชนในการทำหน้าที่กำหนดเกณฑ์ หรือกรอบอ้างอิงในการวินิจฉัยให้กับประชาชน ยกตัวอย่างเช่น นอกจากสื่อมวลชนจะบอกเราว่าเรื่องใดหรือสิ่งใดที่เราควรให้ความสำคัญแล้ว สื่อมวลชนยังบอกให้เราทราบด้วยว่า "สิ่งไหนดีหรือไม่ดี" (Windahl, Signitzer and Olson, 1992, p. 211) จึงเห็นได้ว่านอกจากแนวคิดการกำหนดวาระสารจะแสดงให้เห็นผลกระทบของเนื้อหาข่าว (Context) ที่มีผลต่อการรับรู้ความสำคัญของประเด็นต่าง ๆ ในสังคมแล้ว แนวคิดเรื่อง Priming ยังแสดงให้เห็นถึงผลกระทบของเนื้อหาข่าวในการให้น้ำหนักต่อการตัดสินใจในประเด็นต่าง ๆ ของสื่อมวลชนด้วย

การกำหนดวาระสารเป็นการชี้ให้เห็นความสำคัญของสื่อมวลชนในฐานะผู้กำหนดประเด็นสาธารณะ ข่าวแต่ละข่าวจะได้รับความสนใจมากหรือน้อยเพียงใดนั้น มักจะขึ้นอยู่กับการนำเสนอข่าวของสื่อมวลชนประเภทนั้น ๆ ด้วย ยกตัวอย่างเช่น การนำเสนอข่าวหน้าหนึ่งของหนังสือพิมพ์รายวัน ซึ่งจะมีการให้ความสำคัญกับขนาดตัวอักษรหรือพื้นที่ในการนำเสนอข่าว กล่าวคือ ข่าวสารใด ๆ ก็ตามที่บรรณาธิการข่าวให้ความสำคัญมากที่สุด ก็มักจะมีกรอบข่าวหรือพื้นที่ในการนำเสนอใหญ่ที่สุด รวมทั้งมีการตีพิมพ์ด้วยตัวอักษรขนาดใหญ่ที่สุด เป็นต้น

อย่างไรก็ตามก่อนที่ข่าวสารใด ๆ จะถูกตีพิมพ์ขึ้นในหน้าหนึ่งของหนังสือพิมพ์รายวันนั้น ข่าวสารดังกล่าวจำเป็นต้องผ่านขั้นตอนการคัดเลือกจากที่ประชุมข่าวประจำวันเสียก่อน โดยการณ มีถม (2540, น. 41) ได้อธิบายถึงการเดินทางของข่าวหน้าหนึ่งไว้ว่า ข่าวที่ตีพิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์จะเริ่มต้นเมื่อมีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นก่อน โดยในขั้นแรกผู้ที่สัมผัสกับข่าวก็คือนักข่าว โดยนักข่าวแต่ละแผนกจะทำการพิจารณาว่าข่าวนั้น ๆ มีความน่าสนใจเพียงพอที่จะรายงานต่อไปยังกองบรรณาธิการหรือไม่ ถ้ามีความน่าสนใจเพียงพอก็จะทำการส่งข่าวนั้นให้กับหัวหน้าแผนกข่าวของตน เช่น นักข่าวการเมืองก็จะส่งข่าวให้หัวหน้าข่าวการเมือง หรือนักข่าวเศรษฐกิจก็จะส่งข่าว

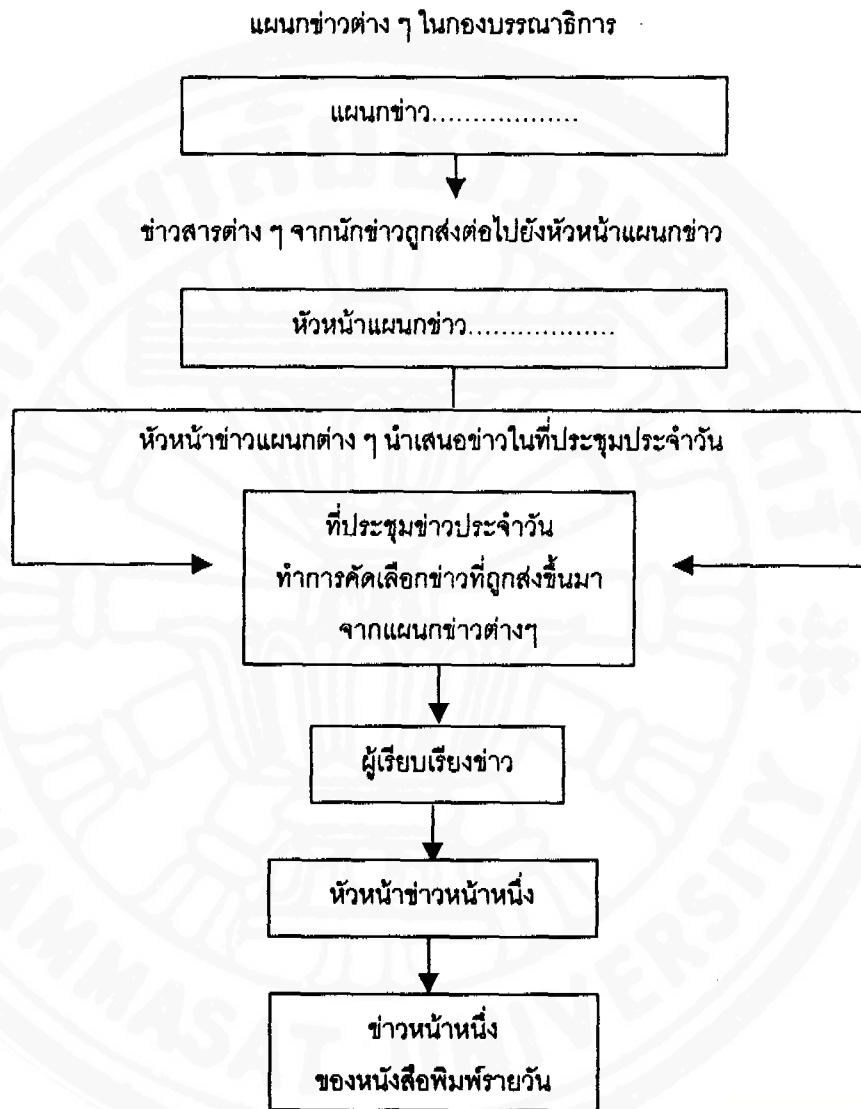
ต่อให้กับหัวหน้าชาวเศรษฐกิจ เป็นต้น และหลังจากนั้นหัวหน้าแผนกแต่ละแผนกก็จะทำการพิจารณาว่ามีชาวใดบ้างที่มีความน่าสนใจมากเพียงพอที่จะนำเสนอในหน้าหนึ่ง หัวหน้าแผนกก็จะนำชาวนั้น ๆ ส่งไปยังส่วนที่เรียกว่า “ส่วนหน้าหนึ่ง” โดยด่านแรกซึ่งทำหน้าที่รับข่าวจากนักข่าวหรือหัวหน้าชาวแผนกต่าง ๆ ก็คือผู้เรียบเรียงข่าว โดยผู้เรียบเรียงข่าวจะทำการเรียบเรียงชาวนั้น ๆ ให้สมบูรณ์ ซึ่งอาจจะต้องมีการซักถามรายละเอียดปลีกย่อยจากนักข่าวที่รับผิดชอบชาวนั้น หรือไปทำการเสาะแสวงหาข้อมูลและรายละเอียดของข่าวเพิ่มเติมจากที่ได้รับมา จากนั้นจึงนำเสนอให้หัวหน้าชาวนาหนึ่งพิจารณาว่าจะนำลงตีพิมพ์ในหน้าหนึ่งหรือไม่ และในขั้นสุดท้ายหัวหน้าชาวนาหนึ่งก็จะทำการพิจารณาว่า ชาวนั้นสมควรนำเสนอเป็นข่าวใหญ่ ข่าวรอง หรือข่าวเล็ก แต่หากหัวหน้าชาวนาหนึ่งพิจารณาแล้วว่า ชาวนั้นไม่สมควรที่จะนำเสนอในหน้าหนึ่ง ก็จะส่งข่าวกลับไปยังหัวหน้าชาวแผนกต่าง ๆ เพื่อพิจารณานำเสนอในหน้าที่ตนเองรับผิดชอบ

นอกจากนี้หนังสือพิมพ์รายวันส่วนใหญ่ได้มีการเชื่อมโยงประสานงานกันระหว่างส่วนที่เรียกว่า “ส่วนหน้าหนึ่ง” กับหัวหน้าชาวแผนกต่าง ๆ กล่าวคือ จะมีการประชุมข่าวประจำวัน ซึ่งอาจจะมีขึ้นในช่วงเวลากลางวันหรือเย็นของทุกวัน โดยการประชุมข่าวประจำวันจะมีผู้เกี่ยวข้องเข้าร่วมประชุม ได้แก่ บรรณาธิการบริหาร หัวหน้ากองบรรณาธิการ รองและผู้ช่วยหัวหน้ากองบรรณาธิการ หัวหน้าชาวนาหนึ่ง ผู้เรียบเรียงข่าว หัวหน้าชาวแผนกต่าง ๆ โดยมีวัตถุประสงค์ในการประชุมเพื่อกำหนดแนวทางและประเด็นข่าวในวันนั้น รวมทั้งทำการตรวจสอบว่าในวันดังกล่าวมีข่าวอะไรเกิดขึ้นบ้าง ซึ่งก็อาจจะมีการอภิปรายแสดงความคิดเห็นกันว่า ชาวใดควรนำเสนอในหน้าหนึ่งหรือนำเสนอในหน้าอื่น เป็นต้น

เพื่อความชัดเจนและง่ายต่อความเข้าใจ การเดินทางของชาวนาหนึ่งในหนังสือพิมพ์รายวันสามารถนำมาเขียนเป็นแบบจำลองได้ดังนี้

ภาพที่ 2.1

แบบจำลองการเดินทางของข่าวหน้าหนึ่งในหนังสือพิมพ์รายวัน



อย่างไรก็ดีปรากฏการณ์การกำหนดวาระสารที่ผ่าน ๆ มา มักจะพบในสื่อกระแสหลัก เช่น โทรทัศน์ วิทยุ หรือหนังสือพิมพ์ดังที่ได้ยกตัวอย่างไว้แล้วข้างต้น แต่การถือกำเนิดขึ้นของสื่อใหม่ (New Media) อย่างคอมพิวเตอร์และเครือข่ายอินเทอร์เน็ต รวมทั้งเทคโนโลยีการสื่อสารอันทันสมัย ได้ส่งผลให้การผลิต การแพร่กระจาย ตลอดจนการบริโภคข่าวสารต่าง ๆ เกิดการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น รูปแบบของการกำหนดวาระสารของสื่อก็อาจเกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นได้เช่นเดียวกัน หรือแนวคิดเก่าแก่ที่เกี่ยวข้องกับสื่ออย่างการกำหนดวาระสาร ก็ยังสามารถนำมาใช้อธิบายปรากฏการณ์ของสื่อใหม่ ด้วยเหตุที่ว่าสื่อใหม่มีข่าวสารที่เต็มไปด้วยปริมาณและความหลากหลายในรูปแบบออนไลน์ (Chaffee & Metzger, 2001, pp. 365-379)

มีงานวิจัยหลายชิ้นซึ่งมีหลักฐานสนับสนุนในเรื่องเกี่ยวกับการกำหนดวาระสารในสื่อมวลชนรูปแบบดั้งเดิม แต่ก็มีคำถามใหม่เกิดขึ้นว่า แนวคิดการกำหนดวาระสารนั้นสามารถนำมาใช้อธิบายกับอินเทอร์เน็ตได้หรือไม่ เนื่องจากผู้รับสารของเว็บไซต์จำพวกข่าวสารนั้นมีการแบ่งแยกออกเป็นส่วน ๆ มากเสียจนไม่น่าที่จะเกิดการกำหนดวาระสารขึ้นได้ แต่ก็มีความเป็นไปได้ว่าในบางเว็บไซต์นั้น มีความน่าสนใจมากเพียงพอที่จะทำให้ผลลัพธ์ของการกำหนดวาระสารเกิดขึ้นได้ (Severin & Tankard, 2001, p. 373)

นอกจากนี้การเกิดขึ้นของสื่อใหม่ ยังทำให้ปัญหาเรื่อง “ใคร” คือผู้กำหนดวาระสารซับซ้อนมากยิ่งขึ้น (อนุชา ทิรคานนท์, 2547, น. 45) เนื่องจากในอดีตที่ผ่านมาผู้ทำหน้าที่กำหนดวาระสาร มักจะเป็นบุคลากรด้านสื่อสารมวลชน เช่น บรรณาธิการข่าวหรือผู้สื่อข่าว ซึ่งทำงานอยู่ภายใต้จรรยาบรรณวิชาชีพ แต่ในปัจจุบันเมื่อเวทีสาธารณะ (Public Forum) อย่างอินเทอร์เน็ตตกอยู่ในมือของทุกฝ่าย ดังนั้นการกำหนดวาระสารจึงสามารถกระทำโดยบุคคลใดก็ได้ ไม่ว่าจะเป็นสื่อซึ่งเป็นเจ้าของมาแต่เดิม ผู้นำทางการเมือง หรือแม้แต่ประชาชนทั่วไป

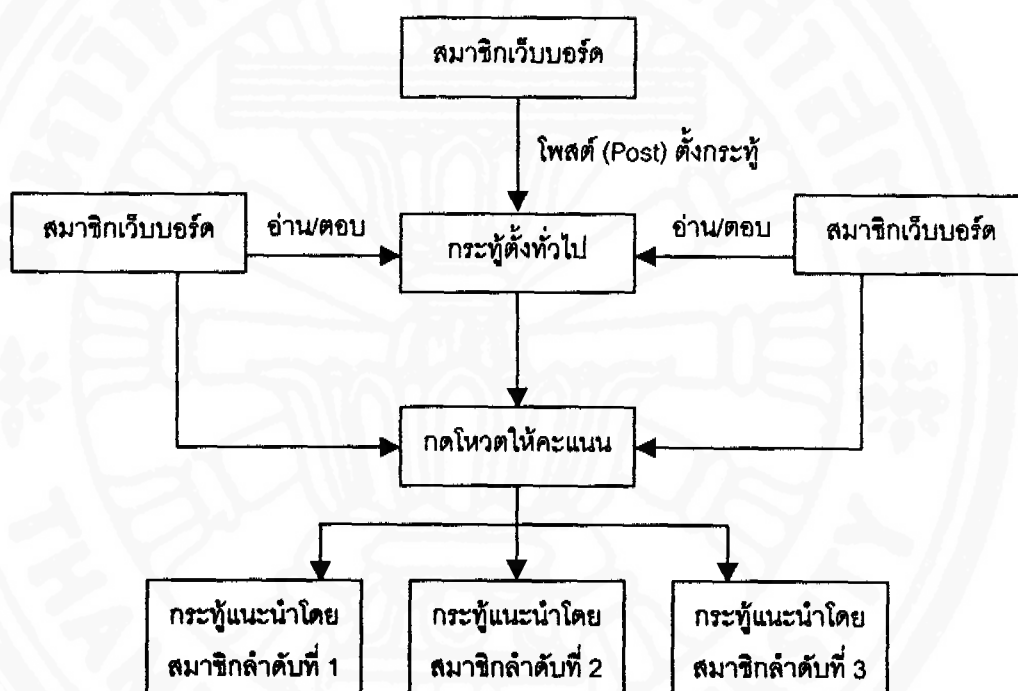
ในปัจจุบันมีข่าวสารมากมายที่ได้รับการกำหนดวาระมาจากกระตุ้ในเว็บบอร์ด (Web Board) หรือกระดานเสวนาบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ซึ่งบ่อยครั้งประเด็นที่ได้รับการกำหนดวาระสารดังกล่าวได้กลายเป็นประเด็นที่สร้างความสนใจให้กับสื่อมวลชนกระแสหลัก ยกตัวอย่างเช่น กรณีที่เกิดขึ้นในเว็บบอร์ดคาเฟ่ของ PANTIP.COM กล่าวคือ สมาชิกผู้ใช้นามแฝง “มือกลองในตำนาน” ได้ทำการโพสต์ (Post) ภาพอื้อฉาวของนางกช คงมาลัย นางเอกภาพยนตร์เรื่องไอ้พิกลงในกระตุ้โต๊ะเฉลิมไทยด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เมื่อวันที่ 29 มิถุนายน 2547 ซึ่งกรณีดังกล่าวส่งผลให้โทรทัศน์และหนังสือพิมพ์นำประเด็นที่เกิดขึ้นในเว็บบอร์ดไปขยายความต่อ จนกลายเป็นประเด็นทางสังคมที่หลายคนต้องกล่าวถึงเมื่อกลางปี 2547 ที่ผ่านมา

สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มุ่งศึกษา “กระตุ้แนะนำโดยสมาชิก” ซึ่งถือเป็นผลผลิตของกระบวนการกำหนดวาระสารในเว็บบอร์ดโต๊ะเฉลิมไทยและโต๊ะราชดำเนิน อย่างไรก็ตาม ก่อนที่กระตุ้ดังกล่าว ๆ ไป จะได้รับการเลือกสรรขึ้นมาเป็นกระตุ้แนะนำโดยสมาชิคนั้น จำเป็นจะต้องมีการเดินทางของกระตุ้เช่นเดียวกับการเดินทางของข่าวหน้าหนึ่งในหนังสือพิมพ์รายวัน หากแต่ความแตกต่างจะอยู่ตรงที่จำนวนของผู้มีสิทธิ์ในการคัดเลือกข่าวสาร กล่าวคือในขณะที่หนังสือพิมพ์มีผู้ร่วมประชุมคัดเลือกข่าวหน้าหนึ่งในจำนวนจำกัด แต่สำหรับเว็บบอร์ดกลับมีผู้ร่วมคัดเลือกกระตุ้แนะนำเป็นจำนวนมหาศาล อีกทั้งยังสามารถกระทำได้อย่างเสรี โดยปราศจากข้อจำกัดใด ๆ ซึ่งกระบวนการคัดเลือกกระตุ้ดังกล่าว ๆ ไปให้กลายเป็นกระตุ้แนะนำโดยสมาชิคนั้น จะเริ่มต้นขึ้นที่การโพสต์กระตุ้ดังกล่าว ๆ ไปโดยสมาชิกของเว็บบอร์ด หลังจากนั้นเมื่อผู้ใช้งานเว็บบอร์ดคนอื่น ๆ ได้เข้ามาอ่านและเห็นว่ากระตุ้ดังกล่าวมีความน่าสนใจมากเพียงพอ ก็จะทำการกดโหวตให้คะแนน และเมื่อ

กระทู้ตั้งใด ๆ ก็ตามมีคะแนนโหวตมากที่สุดใน 3 อันดับแรก กระทู้ตั้งนั้น ๆ ก็จะได้เลื่อนขั้นขึ้นมาเป็น “กระทู้แนะนำโดยสมาชิก” และจะถูกนำเสนออยู่ในส่วนบนสุดของกระทู้ตั้งทั้งหมดในหน้าแรกของเว็บไซต์ในแต่ละโต๊ะ ซึ่งการเดินทางจากกระทู้ตั้งทั่วไปจนกลายเป็นกระทู้แนะนำโดยสมาชิกนั้นสามารถเขียนเป็นแบบจำลองได้ดังนี้

ภาพที่ 2.2

แบบจำลองการเดินทางของกระทู้แนะนำโดยสมาชิกในเว็บไซต์คาเฟ่ของ PANTIP.COM



ถึงแม้ว่าบริบทและกระบวนการสื่อสารในสังคมจะมีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย แต่แนวคิดเกี่ยวกับการกำหนดวาระสารก็ยังคงถูกนำมาใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม อันเกี่ยวเนื่องกับกระบวนการสื่อสารอยู่เสมอ งานวิจัยหรือในการศึกษาเฉพาะทางด้านสื่อสารมวลชนในปัจจุบันได้เริ่มมีการนำแนวคิดทฤษฎีมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับลักษณะของเทคโนโลยี รวมทั้งได้เริ่มมีการเลือกและปรับทฤษฎีที่เคยนำมาใช้กับสื่อดั้งเดิม (Traditional Media) อย่างสื่อสิ่งพิมพ์ และสื่อวิทยุ-โทรทัศน์มาใช้กับผู้รับสารและสื่อสมัยใหม่ประเภทอื่นอย่างเหมาะสมมากขึ้น (นภาพรรณ ตันติเวชกุล, 2544, น. 209) ซึ่งการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำทฤษฎีการกำหนดวาระสารมาเป็นแนวทางในการศึกษาสื่อรูปแบบใหม่อย่างเว็บไซต์ โดยมุ่งศึกษา “กระทู้แนะนำโดยสมาชิก” ซึ่งถือเป็นผลผลิตของกระบวนการกำหนดวาระสารในเว็บไซต์โต๊ะเฉลิมไทยและโต๊ะราชดำเนิน ในภาพรวม ทั้งนี้เพื่อให้ทราบถึงความเป็นมา ปริมาณการนำเสนอ ประเภทเนื้อหา ตลอดจน

ความสัมพันธ์ระหว่างกระทุ้แนะนำในเว็บบอร์ด (Public Agenda) กับข่าวหน้าหนึ่งในหนังสือพิมพ์ไทยรายวัน (Media Agenda)

ทฤษฎีวงเกลียวแห่งความเงียบ (Spiral of Silence)

วงเกลียวแห่งความเงียบ (Spiral of Silence) เป็นแนวคิดที่มีต้นกำเนิดมาจากทฤษฎีสาธารณมติ (Theory of Public Opinion) ซึ่งพัฒนาขึ้นโดย นิวมันน์ (Noelle-Neumann, 1974; 1984; 1991, quoted in Dennis McQuail, 2005, p. 519) ประเด็นสำคัญของแนวคิดนี้กล่าวถึงการมีบทบาทซึ่งกันและกันระหว่าง 4 องค์ประกอบ นั่นคือ สื่อมวลชน (mass media) การสื่อสารระหว่างบุคคลและความสัมพันธ์ทางสังคม (interpersonal communication and social relations) การแสดงความคิดเห็นของบุคคล (individual expressions of opinion) และการรับรู้ของบุคคลต่อบรรยากาศสาธารณมติ (the perceptions which individuals have of the surrounding 'climate of opinion' in their own social environment) โดยแนวคิดวงเกลียวแห่งความเงียบมีข้อสันนิษฐานเบื้องต้น ดังนี้

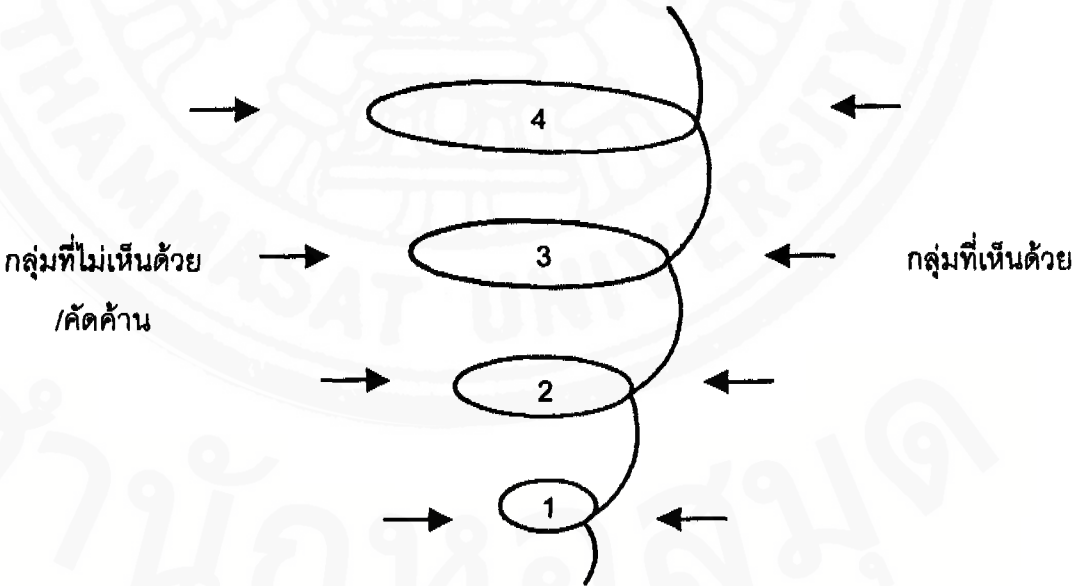
- สังคมจะแสดงความเป็นปฏิกิริยาต่อบุคคลที่มีความคิดเห็นเบี่ยงเบน หรือแตกต่างไปจากคนส่วนใหญ่ด้วยการโดดเดี่ยว (Isolation) ไม่คบหาบุคคลผู้นั้น
- ความกลัวถูกโดดเดี่ยวของบุคคลจะดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง
- ความกลัวถูกโดดเดี่ยวนี้อาจส่งผลให้บุคคลพยายามที่จะประเมินสาธารณมติ หรือความคิดเห็นของคนส่วนใหญ่ในสังคมอยู่ตลอดเวลา
- ผลลัพธ์ของการประเมินดังกล่าวมีผลต่อท่าทีที่บุคคลแสดงออกในที่สาธารณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของความสมัครใจในการแสดงความคิดเห็น หรือการไม่กล้าแสดงความคิดเห็นอย่างเปิดเผยในกรณีที่ความคิดเห็นของตนเบี่ยงเบนไปจากทรรชนะของคนส่วนใหญ่ในสังคม

บุคคลมักจะกล้าแสดงความคิดเห็นของตนก็ต่อเมื่อความคิดเห็นดังกล่าวสอดคล้องกับสาธารณมติหรือเสียงส่วนใหญ่ของคนในสังคม ในทางตรงกันข้ามบุคคลมีแนวโน้มที่จะปิดบังหรือไม่แสดงตัวในกรณีที่ความคิดเห็นของตนแตกต่างจากเสียงส่วนใหญ่ในสังคม บุคคลผู้นั้นจึงตกอยู่ในปรากฏการณ์วงเกลียวแห่งความเงียบ ไม่แสดงเสียงที่แท้จริงของตนเองออกมา หรืออาจใช้วิธีการกลบเกลื่อนด้วยการแสดงตนว่าเป็นส่วนหนึ่งของเสียงส่วนใหญ่ จวบจนกระทั่งถึงโอกาสที่ตนเองสามารถแสดงความคิดเห็นส่วนตัวได้โดยปลอดภัย เช่น การลงคะแนนเสียงในคูหาเลือกตั้ง เป็นต้น

ปรากฏการณ์วงเกลียวแห่งความเงียบอาจจัดได้ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของอิทธิพลของสื่อมวลชนในการกำหนดวาระสาร (Agenda-Setting) แต่ทว่าเป็นอิทธิพลที่มองเห็นในระดับมหภาค/สังคม ในขณะที่การกำหนดวาระสารจะมีอิทธิพลในระดับปัจเจกบุคคล อย่างไรก็ตามปรากฏการณ์วงเกลียวแห่งความเงียบมักจะสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างสื่อมวลชนกับมติดิสสาธารณะ ยกตัวอย่างเช่น กรณีพิพาทระหว่างสหรัฐอเมริกากับอิรักและมีการตัดสินใจว่าจะมีการทิ้งระเบิดสังเอนอิรักในระยะแรกเมื่อมีการเผยแพร่ข่าวสารนี้สู่สาธารณชน ความคิดเห็นจะเกิดขึ้น 2 กระแส คือ กลุ่มที่เห็นด้วยและกลุ่มที่คัดค้าน อย่างไรก็ตามเมื่อใดที่สื่อมวลชนทุกแขนงออกมาแสดงจุดยืนของตนในเชิงที่เห็นด้วย ปรากฏการณ์ที่ตามมา ก็คือกลุ่มคนที่ไม่เห็นด้วยจะค่อย ๆ เงียบเสียงลงไป ในขณะที่กลุ่มซึ่งเห็นด้วยและมีจุดยืนเดียวกับสื่อจะมีเสียงดังขึ้นประสานเข้ากับเสียงของสื่อ จนทำให้ดูเหมือนว่านั้นเป็นความเห็นของคนส่วนใหญ่ในสังคม เสียงคัดค้านทั้งหลายก็จะค่อย ๆ แผ่วเบาลงทุกที ดังแบบจำลองนี้ (กาญจนา แก้วเทพ, 2545, น. 234-236)

ภาพที่ 2.3

แบบจำลองวงเกลียวแห่งความเงียบ (Spiral of Silence)



จากแบบจำลองดังกล่าว จุดปะทะที่ 1 คือการที่สื่อมวลชนได้แสดงจุดยืนที่จะสนับสนุนประเด็นดังกล่าว กลุ่มคนที่คัดค้านจึงเริ่มลังเลที่จะแสดงความคิดเห็นของตน ซึ่งอาจจะมีสาเหตุมาจากการที่ผู้คัดค้านเข้าใจว่าพรรคคนที่สื่อแสดงออกมานั้น เป็นตัวแทนความคิดเห็นของคนส่วน

ใหญ่ในสังคม (ซึ่งอาจจะไม่จริงเสมอไป) หรืออาจเป็นเพราะว่าสื่อตะวันตกนำเสนอหรือไม่พูดถึงข้อมูลที่จะรองรับการคัดค้านของตน กลุ่มผู้คัดค้านจึงค่อย ๆ เฝ้ายเสียงของตัวเองไปในจุดปะทะที่ 2 คงเหลือแต่ผลกระทบของกลุ่มผู้เห็นด้วยและของสื่อที่เห็นด้วยเช่นกัน ซึ่งจะแสดงออกมาราวกับเสียงเป็นเอกฉันท์ ส่งผลให้เสียงของฝ่ายค้านในจุดปะทะที่ 3 และ 4 กลายเป็นเสียงส่วนน้อยลงไปทุกที นั่นอาจเป็นเพราะฝ่ายที่คัดค้านย้ายข้างไปอยู่กับกลุ่มผู้เห็นด้วยซึ่งกลายเป็นฝ่ายเสียงข้างมากไปแล้ว

อย่างไรก็ดีสื่อใหม่ (New Media) ในฐานะที่เป็นช่องทางการสื่อสารสาธารณะซึ่งลดขั้นตอน ความซับซ้อน การควบคุม และที่สำคัญที่สุดคือเป็นตัวกลางที่จะหลีกเลี่ยงการปฏิสัมพันธ์แบบเผชิญหน้าในการสื่อสารทุกลำดับขั้น สาธารณชนจำนวนไม่น้อยจึงได้อาศัยคุณสมบัติดังกล่าวของสื่อใหม่ในการแสดงออกทางความคิดอย่างเสรี ไม่ว่าจะเป็นความคิดเห็นที่ตามกระแสหรือความคิดเห็นที่เบี่ยงเบนไปจากกระแสของสาธารณมติ บุคคลที่เคยเป็นเสียงเฝ้ายได้หันมาพึ่งพาช่องทางการสื่อสารรูปแบบใหม่นี้เพื่อนำเสนอทรรศนะที่แตกต่างด้วยความรู้ลึกที่ปลอดภัยและเชื่อมั่นในตนเองมากยิ่งขึ้น เพราะไม่ต้องกังวลเรื่องการเผชิญหน้าหรือการถูกโดดเดี่ยวจากสังคม การท้าทายทางความคิดจึงเป็นมิติใหม่ของการสื่อสารโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับสังคมไทยซึ่งมีวัฒนธรรมการสื่อสารแบบทางอ้อมและหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว อย่างไรก็ตามการอาศัยสื่อใหม่เป็นช่องทางการสื่อสารสาธารณะมิ นอกจากจะทำให้เสียงต่างของคนส่วนน้อยในสังคมปรากฏต่อสาธารณะแล้ว ยังทำให้เสียงดังกล่าวเป็นเสียงที่มีพลังและมีความดังชัดเจนขึ้น รวมทั้งอาจนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงสาธารณมติได้โดยง่าย ตลอดจนการนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญ เช่น การปฏิวัติล้มล้างประธานาธิบดีซูฮาร์โต (Suharto) แห่งประเทศอินโดนีเซียในปี พ.ศ. 2543 ซึ่งมีผู้อ้างว่าเกิดจากข้อวิพากษ์วิจารณ์ของประชาชนผ่านทางอินเทอร์เน็ต จนกล่าวกันว่าเป็น “การปฏิวัติด้วยอินเทอร์เน็ต” ครั้งแรกของโลก (Hill & Krishna, 2000 อ้างถึงใน อนุชา ทิรคานนท์, 2547, น. 47)

สำหรับในประเทศไทย เว็บบอร์ด (Web Board) มักจะถูกนึกถึงเป็นลำดับต้น ๆ อยู่เสมอ เมื่อมีผู้กล่าวถึงพื้นที่ในการแสดงความคิดเห็นบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เว็บบอร์ดจัดเป็นช่องทางการสื่อสารรูปแบบใหม่ที่สนับสนุนการแสดงออกทางความคิดของประชาชน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่ามากกว่าสื่อใด ๆ ที่เคยมีมา ประชาชนที่เคยเป็นเสียงเฝ้ายต่างพากันร่วมอภิปรายและแสดงความคิดเห็นในประเด็นต่าง ๆ ผ่านช่องทางการสื่อสารรูปแบบใหม่นี้อย่างเสรี (ไม่ว่าความคิดเห็นนั้น ๆ จะสอดคล้องกับเสียงส่วนใหญ่ในสังคมหรือไม่ก็ตาม) ด้วยเหตุที่เว็บบอร์ดมีความเป็นสาธารณะ (Public) ซึ่งไม่ว่าผู้ใดก็สามารถเข้าถึงและใช้งานได้ เพียงแต่มีคอมพิวเตอร์ที่เชื่อมต่อกับระบบอินเทอร์เน็ตและมีชื่อเป็นสมาชิกของเว็บบอร์ด (ตามข้อกำหนดของเว็บบอร์ดบางแห่ง) นอกจากนี้

เว็บบอร์ดในประเทศไทยก็ยังไม่มีการควบคุมจากรัฐมากนัก ผู้ใช้งานก็ไม่จำเป็นต้องระบุว่าตนเองเป็นใคร แต่จะมีการใช้นามแฝงในการสื่อสารแทน ซึ่งลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความสามารถของเว็บบอร์ดในการหลีกเลี่ยงการปฏิสัมพันธ์แบบเผชิญหน้าได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม การสื่อสารแบบไม่เห็นหน้าค่าตานี้ อาจก่อให้เกิดผลในทางลบได้เช่นกัน เนื่องจากผู้ใช้งานมักจะปราศจากความรับผิดชอบในการแสดงความคิดเห็นของตน ดังนั้นจึงพบว่ามีการใช้ถ้อยคำหยาบคายในการสื่อสารเป็นจำนวนมาก ซึ่งแคทซ์ (Katz, 1997, quoted in "The Internet as a political public sphere," online, 2004) ได้ตั้งข้อสังเกตว่าการสื่อสารโดยไม่ทราบว่าเป็นใครเป็นใครนั้น เป็นการยุยงส่งเสริมให้เกิดการใช้ถ้อยคำที่รุนแรงและกระทบกระเทือนถึงผู้อื่นได้ง่าย นอกจากนี้การที่บุคคลซึ่งเคยเป็นเสียงเงียบได้รับโอกาสในการแสดงออกทางความคิดอย่างเสรี บางครั้งการแสดงความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าวก็อาจเกินเลยล้ำเส้นไปกระทบเทือนถึงบุคคล รวมทั้งสถาบันต่าง ๆ ในสังคม นำมาซึ่งความเสียหายหรือการเสื่อมเสียชื่อเสียง บางกรณีก็มีการใช้ถ้อยคำที่รุนแรงและคำหยาบคายซึ่งไม่เหมาะสมกับการเผยแพร่ในพื้นที่สาธารณะ ดังนั้นจึงพบว่าเว็บไซต์จำนวนไม่น้อยที่เปิดให้บริการเว็บบอร์ด ได้มีการออกกฎ กติกา มารยาทในการแสดงความคิดเห็น สำหรับผู้ใช้งานเว็บบอร์ด สำหรับ PANTIP.COM เองก็เช่นเดียวกัน โดยกฎ กติกา มารยาท ที่ PANTIP.COM กำหนดไว้มีรายละเอียดดังนี้

1. ห้ามเสนอข้อความหรือเนื้อหาอันเป็นการวิพากษ์วิจารณ์ หรือพาดพิงสถาบันพระมหากษัตริย์ และราชวงศ์เป็นอันขาด
2. ห้ามเสนอข้อความหรือเนื้อหาที่ส่อไปในทางหยาบคาย ก้าวร้าว เกินกว่าที่บรรทัดฐานของสังคมจะยอมรับได้
3. ห้ามเสนอข้อความหรือเนื้อหาที่ส่อไปในทางลามก อนาจาร
4. ห้ามเสนอข้อความอันมีเจตนาใส่ความบุคคลอื่นให้ได้รับการดูหมิ่นเกลียดชังจากบุคคลอื่น โดยไม่มีแหล่งที่มาของข้อมูลอ้างอิงที่ชัดเจน
5. ห้ามเสนอข้อความอันเป็นการทำร้าย ชักชวน โดยมีเจตนาก่อให้เกิดการทะเลาะวิวาท หรือก่อให้เกิดความวุ่นวายขึ้น โดยมูลแห่งความขัดแย้งดังกล่าวไม่ใช่การแสดงความคิดเห็นโดยเสรีเช่นวิญญูชนพึงกระทำ
6. ห้ามเสนอข้อความกล่าวโจมตีหรือวิพากษ์วิจารณ์ทางเสียหายต่อศาสนาหรือคำสอนของศาสนาใด ๆ ทุกศาสนา
7. ห้ามใช้นามแฝงอันเป็นชื่อจริงของผู้อื่น โดยมีเจตนาทำให้สาธารณชนเข้าใจผิดและเจ้าของชื่อนั้นได้รับความเสียหายหรือเสื่อมเสียชื่อเสียง

8. ห้ามเสนอข้อความอันอาจเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในระหว่างสถาบันการศึกษา หรือระหว่างสังคมใด ๆ

9. ห้ามเสนอข้อมูลส่วนบุคคลของผู้อื่น เช่น หมายเลขวิทยุติดตามตัว (Pager) จดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (E-mail) หรือหมายเลขโทรศัพท์ โดยมีเจตนากลั่นแกล้งให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อนรำคาญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของหมายเลขวิทยุติดตามตัว หรือหมายเลขโทรศัพท์ เนื่องจากเป็นข้อมูลที่มีโอกาสผิดพลาดคลาดเคลื่อนและเป็นสื่อที่สามารถใช้ในการกลั่นแกล้งได้ง่ายกว่าชนิดอื่น PANTIP.COM จึงไม่มีวัตถุประสงค์ในการเป็นสื่อกลางในการนำเสนอ

10. ห้ามเสนอข้อความหรือเนื้อหาอันเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสิ่งผิดกฎหมายหรือศีลธรรมอันดีของสังคม

แม้ว่าทาง PANTIP.COM จะออกกฎ กติกา มารยาทในการใช้เว็บบอร์ดเพื่อขอความร่วมมือจากสมาชิกให้ปฏิบัติตาม อย่างไรก็ตามก็ดีกรณีที่เนื้อหาของกระตุ้ฝ่าฝืนกฎ กติกา มารยาทที่ทางเว็บบอร์ดได้กำหนดไว้ ก็ยังเป็นปรากฏการณ์ที่พบเจอได้อยู่เสมอ ดังนั้น PANTIP.COM จึงได้นำมาตรการกลั่นกรองเนื้อหามาใช้ ยกตัวอย่างเช่น การใช้โปรแกรมกำหนดคำ หรือกลุ่มคำที่ต้องการปิดกั้น (Keyword) เน้นเฉพาะคำหยาบ คำที่มีนัยยะไม่สุภาพ หรือแสดงนัยยะทางเพศอย่างโจ่งแจ้ง นอกจากนี้ยังใช้วิธีการงดนำเสนอข้อความและกระตุ้ที่ไม่เหมาะสม รวมไปถึงวิธีการควบคุมตนเอง (Self-Regulation) ของสมาชิกเว็บบอร์ด ด้วยการแจ้งลบข้อความ/กระตุ้ที่มีเนื้อหาไม่เหมาะสมต่อผู้ดูแลเว็บบอร์ด เป็นต้น

ปัจจุบันสังคมไทยเองได้เริ่มตั้งคำถามถึงขอบเขตความมีเสรีภาพและความเหมาะสมในการแสดงความคิดเห็นผ่านเว็บบอร์ดบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต หลากหลายปรากฏการณ์ที่เว็บบอร์ดถูกนำมาใช้ในกระบวนการประสานสังคม เช่น การเป็นสื่อกลางในการเรียกร้องความไม่เป็นธรรมต่าง ๆ ตลอดจนการรณรงค์ขอความร่วมมือหรือช่วยเหลือในกรณีเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ขึ้นในสังคมในทางตรงกันข้าม เว็บบอร์ดอาจตกเป็นเครื่องมือของผู้ไม่ประสงค์ดีนำเสนอกระตุ้ที่มีเนื้อหาหมิ่นเหม่สร้างความเสียหายแก่บุคคลและสังคมโดยรวมได้เช่นกัน ดังนั้นผู้ที่ใช้งานจึงจำเป็นต้องใช้วิจารณญาณอย่างสูงในการแยกแยะความจริงและความถูกต้องของข้อมูลข่าวสารที่ปรากฏบนเว็บบอร์ด

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น คงต้องยอมรับว่าเสียงของกลุ่มคนที่ดังก้องอยู่ในเว็บบอร์ดนั้นมีพลังไม่น้อยในการชี้นำกระแสต่าง ๆ ในสังคม และเมื่อวันหนึ่งบุคคลที่เคยเป็นเสียงเงียบได้รับโอกาสให้เปล่งเสียงของตนได้ดังขึ้น เว็บบอร์ดจึงกลายเป็นสถานที่ซึ่งอัดแน่นไปด้วยข้อมูลข่าวสารและข้อความโต้ตอบกันในปริมาณมหาศาล สำหรับกรณีของเว็บบอร์ดคาเฟ่ใน PANTIP.COM นั้น อาจกล่าวได้ว่ามีความแตกต่างจากเว็บไซต์ประเภทเดียวกันพอสมควรในเรื่องของปริมาณการโต้ตอบหรือจำนวนการแสดงความคิดเห็นผ่านกระตุ้ กล่าวคือจะมีลักษณะของความต่อเนื่องมากกว่า

เว็บไซต์ไทยอื่น ๆ ที่เปิดให้บริการในลักษณะเดียวกัน และบ่อยครั้งการแสดงความคิดเห็นดังกล่าว มักปรากฏความขัดแย้งขึ้นอย่างเข้มข้นรุนแรง ส่งผลให้ถูกนำไปอ้างอิงเป็นหลักฐานข้อมูลถึงการแสดงความคิดเห็นของประชาชนในสื่ออื่น ๆ อยู่เสมอ (เพ็ญพรรณ วัชรวิทย์กุล, 2544, น. 6)

ทฤษฎีเทคโนโลยีสื่อสารเป็นตัวกำหนด (Communication Technological Determinism)

ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1970 เป็นต้นมา เทคโนโลยีการสื่อสารรูปแบบใหม่ อาทิเช่น ไมโครคอมพิวเตอร์ เคเบิลทีวี ดาวเทียมสื่อสาร รวมทั้งระบบข้อความอิเล็กทรอนิกส์ได้มีการใช้กันอย่างแพร่หลายในวงกว้าง และเมื่อต้องเผชิญหน้ากับการพัฒนาทางเทคโนโลยีรูปแบบใหม่ วงการศึกษาด้านการสื่อสารเอง ก็ไม่ได้ละเลยที่จะศึกษาถึงบทบาทของเทคโนโลยีดังกล่าว (Rogers, 1994, p. 484)

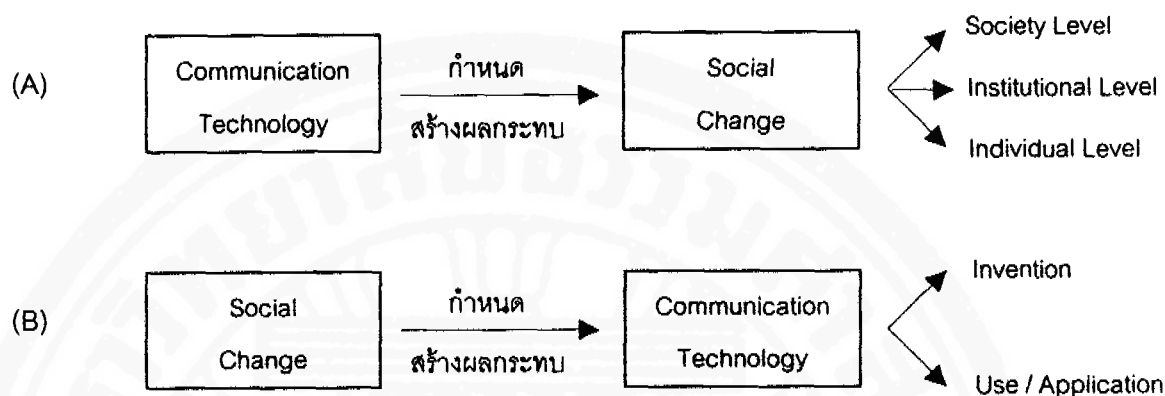
กลุ่มทฤษฎีเทคโนโลยีเป็นตัวกำหนด (Technological Determinism) จัดเป็นทฤษฎีจากปีกหนึ่งของกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy) ซึ่งสนใจทำการวิเคราะห์พลังในการผลิตในส่วนของความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และเมื่อนำมาประยุกต์เข้ากับแวดวงการสื่อสารมวลชน ก็จะหมายถึงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารทั้งหลาย (Communication Technology) (กาญจนา แก้วเทพ, 2545, น. 113)

สำนักโตรอนโต (The Toronto School) เป็นกลุ่มนักวิชาการที่ให้ความสนใจกับปัจจัยพลังทางการผลิต หรือเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่เข้ามากำหนดเงื่อนไขการทำงานของ “สื่อ” ต่าง ๆ โดยนักวิชาการกลุ่มนี้มีความเชื่อว่า ความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในเทคโนโลยีมีผลในการกำหนดความเปลี่ยนแปลงในโลกของ “สื่อ” และจะนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงในสังคมโดยรวม หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ การปฏิบัติเทคโนโลยี จะนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงของ “สื่อ” ในการสื่อสารรวมทั้งการปฏิบัติในสังคมโดยรวม (ตมสุข หินวิมาน, 2546, น. 257)

แนวทางการศึกษาเทคโนโลยีการสื่อสารกับสังคมนั้นสามารถพิจารณาได้ใน 2 มุมมอง ดังแบบจำลองต่อไปนี้

ภาพที่ 2.4

แบบจำลองความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีการสื่อสารและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม



สำหรับแนวคิดตามแบบจำลอง (A) นั้น จะตั้งคำถามว่า เมื่อเทคโนโลยีการสื่อสารเปลี่ยนแปลงไป จะสร้างผลกระทบอะไรให้เกิดขึ้นในระดับสังคม สถาบัน และปัจเจกบุคคลบ้าง ซึ่งแนวคิดนี้เป็นรากฐานของกลุ่ม Technological Determinism โดยแท้ เนื่องจากเชื่อว่าเทคโนโลยีเป็นสาเหตุหลัก (Prime Mover) ในการขับเคลื่อนความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นกับส่วนอื่น ๆ

ส่วนแนวคิดตามแบบจำลอง (B) นั้น จะตั้งคำถามในทางกลับกันว่า ภายใต้เงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอะไรบ้าง ที่จะเป็นตัวให้กำเนิดความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งแนวคิดนี้มองว่าเงื่อนไขทางสังคมจะเป็นสาเหตุหลัก ส่วนความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีนั้นกลับกลายเป็นผลลัพธ์ ทั้งนี้หากแยกขั้นตอนของการพัฒนาทางเทคโนโลยีออกเป็น 2 จังหวะ กล่าวคือขั้นตอนของการประดิษฐ์ ค้นคว้า ทดลอง ซึ่งมักจะเป็นงานของนักวิทยาศาสตร์หรือกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ กับขั้นตอนของการนำเอาผลงานทางวิทยาศาสตร์มาใช้ในสังคม ซึ่งทั้งสองขั้นตอนนี้ต่างก็ถูกกำหนดมาจากความจำเป็น ความต้องการ และกฎระเบียบของสังคม ยกตัวอย่างเช่น ในสังคมที่มีอากาศหนาว ย่อมเป็นปัจจัยผลักดันให้เกิดการคิดค้นเทคโนโลยีที่จะสร้างความอบอุ่นให้กับผู้คน ส่วนขั้นตอนของการนำมาประยุกต์ใช้นั้น จะเห็นตัวอย่างได้ชัดเจนจากกรณีของสังคมจีนโบราณที่ได้ค้นพบวิธีการทำระเบิดด้วยดินประสิวมาเป็นเวลานานแล้ว อย่างไรก็ตามก็ไม่ได้มีการยับยั้งเรื่องการนำมาใช้ในสังคมหรือการค้นคว้าพัฒนาต่อไป เนื่องจากสังคมมีความเห็นว่าเทคโนโลยีดังกล่าวนี้จะเป็นมหัศจรรย์ต่อสันติสุขของมนุษย์ เป็นต้น

แมคควอล (McQuail, 1994 อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, 2545 น. 114) ได้ทำการประมวลคุณลักษณะเด่นของทฤษฎีเทคโนโลยีสื่อสารเป็นตัวกำหนดไว้ดังนี้

1. เทคโนโลยีการสื่อสารเป็นพื้นฐานของทุกสังคม
2. เทคโนโลยีแต่ละชนิดก็จะเหมาะสมกับรูปแบบโครงสร้างสังคมแต่ละอย่าง
3. ขั้นตอนของการผลิตและการใช้เทคโนโลยีการสื่อสาร จะเป็นตัวนำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคม
4. การปฏิบัติเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการสื่อสารในแต่ละครั้ง จะทำให้เกิดการปฏิบัติเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามมาเสมอ

ข้อสรุปของแมคเคลวข้างต้น สอดคล้องกับความคิดเห็นของชิลเลอร์ (Schiller, 1976 อ้างถึงใน อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2533, น. 59) ซึ่งได้กล่าวว่า การรับเอาเทคโนโลยีการสื่อสารมาใช้นั้น ไม่ได้เป็นเพียงการนำเครื่องมือและเทคนิคทางอุตสาหกรรมเข้ามาใช้เท่านั้น หากแต่ความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม ในด้านการงาน ในชุมชน และครอบครัวส่วนใหญ่แล้วจะถูกกำหนดโดยลักษณะของเทคโนโลยีด้วย

กลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมืองที่สนใจพลวัตการผลิตด้านเทคโนโลยีทางการสื่อสารในช่วงแรก ๆ เป็นนักวิชาการในมหาวิทยาลัยโตรอนโต (Toronto) ประเทศแคนาดา นักคิดท่านแรกในกลุ่มนี้ก็คือ อินนิส (Harold Innis) โดยมีผลงานสำคัญ ๆ ที่ตีพิมพ์ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เช่น คือ จักรวรรดิและการสื่อสาร (The Empire and Communication) ค.ศ. 1950 และความลำเอียงของการสื่อสาร (The Bias of Communication) ค.ศ. 1951

อินนิสได้ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างอารยธรรมของสังคมกับวิถีของการสื่อสาร (Mode of Communication) ที่เคยมีมาในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ ยกตัวอย่างเช่น เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีในการบันทึกจาก “แผ่นหิน” มาสู่ “กระดาษปาปิรุส” อำนาจทางการเมืองและการปกครองก็ได้เปลี่ยนมือจากกษัตริย์มาสู่กลุ่มพระและนักบวชแทน นอกจากนี้ อินนิสยังได้พิสูจน์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างวิถีของการสื่อสารกับโครงสร้างอำนาจในสังคม (Structure of Power) ด้วย ซึ่งอินนิสได้ให้ข้อสรุปว่า จากประวัติศาสตร์ของการสื่อสารที่ผ่านมา ยิ่งระบบการสื่อสารขยายวงกว้างออกไปมากเท่าใด กลุ่มคนที่อยู่ขอบนอกของศูนย์กลางอำนาจ (Marginal) ดังกล่าวก็ยิ่งถูกรอบงำมากยิ่งขึ้น หรือไม่มีโอกาสที่จะเข้าถึงข้อมูลข่าวสารมากขึ้น อย่างไรก็ตามไม่ว่าการพัฒนาด้านเทคโนโลยีจะก้าวไกลไปมากเพียงใด อินนิสเชื่อว่าอำนาจในการใช้และควบคุมเทคโนโลยีดังกล่าว ก็ยังคงตกอยู่ในมือของคนกลุ่มน้อย ซึ่งก็คือกลุ่มชนชนนำ (Elite) และคนกลุ่มนี้จะใช้อำนาจทางการเมืองควบคุมระบบข่าวสารตลอดจนความรู้ต่าง ๆ ของสังคมไว้ พร้อมทั้งปิดกั้นการแข่งขันจากระบบการสื่อสารรูปแบบอื่น ๆ เช่น การสื่อสารตามประเพณี และสื่อพื้นบ้าน เป็นต้น

แมคลูฮัน (Marshall McLuhan) เป็นนักวิชาการด้านการสื่อสารอีกท่านในกลุ่มเทคโนโลยีเป็นตัวกำหนด ซึ่งให้ความสนใจในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีการสื่อสารที่มีผลกระทบต่อสังคม แม้ว่าแมคลูฮันได้นำแนวคิดของอินนิสมาเสนอหลายประการ อย่างไรก็ตามความแตกต่างทางความคิดของนักวิชาการทั้งสองท่านก็คือ ในขณะที่อินนิสค่อนข้างมองว่าเทคโนโลยีการสื่อสารนั้นเป็นกลไกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบและการใช้อำนาจอย่างไม่เท่าเทียมกันในสังคม แต่แมคลูฮันกลับมองเทคโนโลยีการสื่อสารในแง่ชื่นชมยินดี เนื่องจากเทคโนโลยีดังกล่าวได้ช่วยขยายประสบการณ์ของมนุษย์ให้กว้างไกลออกไป ความแตกต่างทางความคิดอีกประการหนึ่งก็คือ หน่วยในการวิเคราะห์ ในขณะที่อินนิสสนใจการวิเคราะห์ในระดับมหภาค (Macro) ซึ่งก็คือสังคม แต่สำหรับแมคลูฮันแล้ว เขากลับสนใจการวิเคราะห์ในระดับจุลภาค (Micro) ซึ่งก็หมายถึงประสบการณ์ของปัจเจกบุคคลนั่นเอง

แนวคิดพื้นฐานของแมคลูฮันต่อเทคโนโลยีการสื่อสารที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับประสบการณ์ของมนุษย์ก็คือ "สื่อ" (Media) เขามองว่าสื่อทุกชนิดคือการขยายประสบการณ์ด้านผัสสะของมนุษย์ (Extension of Experience) โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่ออิเล็กทรอนิกส์ซึ่งได้ช่วยขยายประสบการณ์ของมนุษย์ให้กว้างออกไปอย่างมาก พัฒนาการของเทคโนโลยีการสื่อสารในยุคนี้ ทำให้อุปสรรคด้านเวลา (Time) รวมทั้งระยะทางและสถานที่ (Space) หดลงไป นอกจากนี้แมคลูฮันยังได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับเรื่อง "รูปแบบของสื่อ" (Form/Media) โดยเขากล่าวว่า "ตัวสื่อก็คือสาร" (Medium is the Message) เนื่องจากเขาคิดว่าการเปลี่ยนเพียงตัวสื่อเท่านั้น ก็จะสามารถสร้างผลกระทบให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อประสบการณ์ต่าง ๆ ของมนุษย์แล้ว

ถึงแม้ว่าอินนิสและแมคลูฮันจะมีแนวความคิดแตกต่างกันในเรื่องของมุมมองและวิธีการศึกษาวิเคราะห์ อย่างไรก็ตามนักวิชาการทั้งสองท่านได้ให้ความคิดเห็นไปในทิศทางเดียวกันว่าเมื่อเทคโนโลยีสารสนเทศเปลี่ยนแปลงไป ระบบการสื่อสารของสังคมโดยเฉพาะการสื่อสารมวลชนก็จะปรับเปลี่ยนตัวเองเข้าสู่โลกเทคโนโลยีสารสนเทศไปด้วย โดยยังทำหน้าที่และบทบาทหลักของตนเองอยู่ เช่น การเป็นแหล่งข้อมูลข่าวสาร (Source of Information) การเป็นแหล่งบันเทิงพักผ่อนหย่อนใจ (Entertainment) และการเป็นเพื่อน (Companionship) ของคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมหนึ่ง ๆ เมื่อเทคโนโลยีสารสนเทศมีความเปลี่ยนแปลง รูปแบบและกระบวนการสื่อสารก็จะเปลี่ยนตามไปด้วย ยกตัวอย่างเช่น การรวมตัวกันเป็นกลุ่มไซเบอร์ (Cyber Group) เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และแลกเปลี่ยนกับกลุ่มอื่น ๆ ในลักษณะของกระดานสนทนา (Electronic Bulletin Board หรือ Electronic Discussion Group) (กมลรัฐ อินทรทัศน์, 2548, น. 451)

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าเมื่อเทคโนโลยีเกิดการเปลี่ยนแปลง รูปแบบการติดต่อสื่อสารของมนุษย์ก็มีความเปลี่ยนแปลงไปเช่นเดียวกัน ปัจจุบันความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสื่อใหม่ (New Media) อย่างอินเทอร์เน็ตและเว็บไซต์

ส่งผลให้รูปแบบการติดต่อสื่อสารของมนุษย์เปลี่ยนแปลงจากแบบเผชิญหน้า (Face-to-Face Communication) มาเป็นการสื่อสารแบบไม่เห็นหน้าคำตา ไม่รู้ว่าใครเป็นใคร (Anonymous) ทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารจะไม่ปรากฏตัวตนที่แท้จริง (Virtuality) จนมีคำกล่าวว่า การสื่อสารผ่านสื่อใหม่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้าง “ชุมชนเสมือนจริง” (Virtual Community) ซึ่งชุมชนดังกล่าวนี้ มีลักษณะบางประการที่แตกต่างจากชุมชนดั้งเดิมของมนุษย์หรือชุมชนทางกายภาพ (Real Community) โดยสิ้นเชิง

เช่นเดียวกับเว็บบอร์ดหรือกระดานเสวนาใน PANTIP.COM ซึ่งผู้คนจำนวนไม่น้อยได้อาศัยช่องทางการสื่อสารรูปแบบใหม่นี้เป็นเวทีสาธารณะในการติดต่อสื่อสาร ผู้ให้บริการเว็บบอร์ดจะรวมกลุ่มกันเพื่อพูดคุย แลกเปลี่ยนทัศนคติ และความคิดเห็นผ่านเว็บบอร์ดในโต๊ะที่ตนเองสนใจ แทนที่จะเป็นการรวมกลุ่มกันทางกายภาพดังในอดีตที่เคยเป็นมา ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีเทคโนโลยีสื่อสารเป็นตัวกำหนด กล่าวคือเมื่อเทคโนโลยีการสื่อสารมีความเปลี่ยนแปลง การรวมตัวกันเป็นชุมชนหรือสังคมของมนุษย์ก็เกิดความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมโดยสิ้นเชิง ซึ่งภายใต้การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ ก่อให้เกิดผลกระทบทั้งในระดับปัจเจกบุคคลไปจนถึงระดับสังคมเลยทีเดียว

การสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์ (Computer-Mediated Communication: CMC) และชุมชนเสมือน (Virtual Community) บนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต (Internet)

การสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์ (Computer-Mediated Communication: CMC)

อินเทอร์เน็ต (Internet) คือ ระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์สากลที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลกที่เชื่อมโยงเอาเครือข่ายคอมพิวเตอร์ย่อย ๆ ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ทั่วทุกมุมโลกเข้าไว้ด้วยกันโดยผ่านโครงสร้างโทรคมนาคมขั้นพื้นฐาน อินเทอร์เน็ตจัดเป็นช่องทาง (Channel) หรือตัวนำสาร (Carrier) ที่มีศักยภาพในการสื่อสาร (Potential Medium) โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสามารถในการสร้างปฏิสัมพันธ์ในกระบวนการสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นศักยภาพของสื่อรูปแบบใหม่ที่ยังไม่เคยปรากฏในสื่ออื่น ๆ (เพ็ญพรรณ วัชรวิทย์กุล, 2544, น. 24) อย่างไรก็ตามการสื่อสารทางอินเทอร์เน็ตไม่ได้ถูกจัดเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลหรือการสื่อสารมวลชนเพียงอย่างเดียวใดอย่างหนึ่ง แต่อินเทอร์เน็ตจัดเป็นสื่อซึ่งรวมเอาคุณสมบัติของการสื่อสารทั้งสองรูปแบบเข้าไว้ด้วยกัน

อย่างไรก็ดีเมื่อมีการนำเครื่องคอมพิวเตอร์ที่ใช้กันอยู่แพร่หลายทั่วไปเชื่อมต่อเข้ากับเครือข่ายอินเทอร์เน็ต มนุษย์เราก็มีโอกาสดำเนินการได้สัมผัสกับช่องทางการสื่อสารรูปแบบใหม่ หรือที่เรียกกันว่า “การสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์” (Computer-Mediated Communication: CMC)

ดีเซมเบอร์ (December) ("What is Computer-Mediated Communication...", online, 2002) ได้ให้ความหมายของการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์ไว้ว่า เป็นกระบวนการสื่อสารของมนุษย์โดยมีคอมพิวเตอร์เป็นสื่อกลาง ประกอบด้วยผู้สื่อสารและเนื้อหาสารซึ่งมีความเฉพาะเจาะจง เมื่อทั้งสององค์ประกอบรวมเข้าด้วยกัน จะเกิดเป็นกระบวนการสื่อสารเพื่อวัตถุประสงค์อันหลากหลาย

วอลเทอร์ (Walther, 1992, p. 55) กล่าวว่า การสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์คือการประชุมโดยอาศัยคอมพิวเตอร์ (Computer Conferencing) และการใช้ไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ (Electronic Mail) ซึ่งเกิดขึ้นและดำเนินไปในเวลาเดียวกัน (Synchronous) หรือต่างเวลากัน (Asynchronous) โดยที่ผู้ส่งสารจะทำการใส่รหัส (Encode) ลงไปในเนื้อหาของสาร (Text Message) ซึ่งจะถูกถ่ายทอด (Relayed) จากคอมพิวเตอร์ของผู้ส่งสารไปยังคอมพิวเตอร์ของผู้รับสาร

ลักษณะสำคัญของการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์ก็คือ การมีปฏิสัมพันธ์ (Interactivity) และการเชื่อมต่อระหว่างกัน (Interconnectivity) ซึ่งการมีปฏิสัมพันธ์และการเชื่อมต่อระหว่างกันนั้น ส่งผลให้ผู้ใช้งานมีอำนาจในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารได้ในระดับโลก ("Interactive Mass Media and Political Participation," online, 1994) นอกจากนั้นการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์ยังปราศจากข้อจำกัดในเรื่องเวลา (Time) และสถานที่ (Space) ผู้ใช้งานจึงสามารถทำการติดต่อสื่อสารถึงผู้อื่นได้ทุกที่ทุกเวลา

ในงานวิจัยของไรด์ (Reid) ("Electropolis: Communication and Community on Internet Relay Chat," online, 1991) เรื่อง Communication and Community on Internet Relay Chat ได้กล่าวถึงการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์ไว้ว่า

การสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์เป็นระบบที่ต้องใช้เครื่องคอมพิวเตอร์และเครือข่ายโทรคมนาคมเพื่อที่จะผลิต เก็บรวบรวม ส่งผ่าน และดำเนินการติดต่อสื่อสาร โดยการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์ สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 รูปแบบด้วยกัน คือ (1) ไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ (Electronic Mail: E-mail) ซึ่งเป็นระบบที่ผู้ใช้งานสามารถส่งข้อความไปถึงผู้อื่นได้ (2) ข้อมูลข่าวสาร (News) ซึ่งผู้ใช้งานสามารถส่งข้อความเพื่อเป็นข้อมูลในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อประเด็นต่าง ๆ ที่ผู้อื่นได้ตั้งขึ้น ในขณะที่เดียวกันผู้ใช้งานก็สามารถปรับเปลี่ยนบทบาทเป็นผู้ตั้งประเด็นได้เช่นเดียวกัน การสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์ทั้งสองรูปแบบที่ได้กล่าวมาข้างต้นจะอยู่ในลักษณะไม่พร้อมเพรียงกัน (Asynchronous) กล่าวคือ การรับและส่งข้อความไม่ว่าจะเป็นไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์หรือข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ นั้น ดำเนินไปในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน ในขณะที่การสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์ในรูปแบบที่ (3)

โปรแกรมสำหรับการสนทนา (Chat Programs) นั้น เป็นลักษณะของการสื่อสารที่เกิดขึ้นอย่างพร้อมเพรียงกัน (Synchronous) ในช่วงเวลาเดียวกัน โดยผู้ใช้งานสามารถพิมพ์ข้อความโต้ตอบไปยังหน้าจอคอมพิวเตอร์ของผู้ใช้งาน หรือกลุ่มผู้ใช้งานคนอื่น ๆ ได้ในทันที

ฮิลทซ์ (Hiltz, 1978 อ้างถึงใน สายชล บุรณกิจ, 2541, น. 18) ได้ทำการจำแนกปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการนำคอมพิวเตอร์มาใช้เป็นสื่อกลางในการสื่อสารไว้ ดังนี้

1. การใช้เพื่อแทนที่ (Substitution) โดยปรากฏการณ์ในลักษณะนี้จะเกิดขึ้นเมื่อ CMC ถูกนำมาใช้แทนที่การสื่อสารรูปแบบดั้งเดิมที่เคยมีมา ยกตัวอย่างเช่น การใช้จดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (E-mail) แทนการใช้จดหมายแบบปกติ โทรศัพท์ หรือโทรศัพท์ เป็นต้น

ปรากฏการณ์การนำคอมพิวเตอร์มาใช้เพื่อแทนที่ตามที่ฮิลทซ์ได้กล่าวไว้นั้น มีความสอดคล้องกับแนวคิด Media Substitution Hypothesis (Atkin, et al., 1998; Jeffres et al., 1995; Lin, 2001, quoted in Cheong, "Internet Adoption in Macao," online, 2002) ซึ่งอธิบายว่าสื่อใหม่จะเปลี่ยนแปลงทัศนคติของผู้บริโภคที่มีต่อสื่อรูปแบบดั้งเดิม โดย ลิน (Lin, 1994, pp. 1-17) ยังได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ผู้บริโภคอาจจะละทิ้งสื่อเก่าและหันไปใช้งานสื่อใหม่แทนเนื่องจากสื่อใหม่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคได้มากกว่า นอกจากนี้งานวิจัยของ เจมส์และคณะ (James et al., 1995) ยังระบุด้วยว่า ผู้ใช้บริการกระดานข่าวในอินเทอร์เน็ต (BBSs) จะใช้เวลาในการดูโทรทัศน์ อ่านหนังสือ และสนทนาทางโทรศัพท์น้อยลง

2. การใช้เพื่อเสริม (Add-on) ซึ่งปรากฏการณ์ลักษณะนี้จะเกิดขึ้นเมื่อ CMC ถูกนำมาใช้เสริม ในขณะที่วิธีการสื่อสารแบบเดิมยังคงอยู่ เช่น การอ่านผังรายการโทรทัศน์ในอินเทอร์เน็ตก่อนที่จะเปิดดูรายการโทรทัศน์ที่ต้องการ เป็นต้น

3. การใช้เพื่อการแผ่ขยาย (Expansion) คือปรากฏการณ์การใช้ CMC เพื่อการสื่อสารที่มีรูปแบบแตกต่างไปจากเดิม เช่น การอ่านหนังสือพิมพ์ออนไลน์ในอินเทอร์เน็ตก็ถือว่าเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการบริโภคสื่อหนังสือพิมพ์ แม้ว่าจะเป็นหนังสือพิมพ์ฉบับเดียวกันก็ตาม

ความแตกต่างระหว่างการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์และสื่อดั้งเดิมก็คือ ความต่างในแง่ท่าทีของการกระทำต่อสื่อ โดย CMC เป็นสื่อประเภทที่จะใช้เมื่อใดก็ได้ (Transient) ไม่ติดเงื่อนไขเรื่องเวลาในการนำเสนอเนื้อหาเหมือนสื่อประเภทอื่น ๆ CMC กระจายตัวเองอยู่ทั่วไป (Widely Distributed) CMC มีความหลากหลายในแง่เส้นทางหรือช่องทาง (Multi-Model) และ CMC ให้ออกาสผู้สื่อสารในการกระทำใด ๆ กับเนื้อหาสารก็ย่อมได้ (Manipulation of Content) (Lindlof & Shatzer, 1998 อ้างถึงใน กิตติ กันภัย, 2543, น. 102)

เว็บบอร์ด (Web Board) หรือกระดานข่าว (Bulletin Board System) ในเครือข่ายอินเทอร์เน็ต นับเป็นช่องทางการสื่อสารรูปแบบใหม่ซึ่งเป็นผลผลิตจาก CMC และกำลังได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน เว็บบอร์ดประกอบด้วย (1) กลุ่มผู้สื่อสารขนาดใหญ่ (2) การรับ-ส่งข้อมูลอย่างรวดเร็ว (3) การส่งข้อความ (Post) ทำได้อย่างสะดวก (โดยที่ผู้เฝ้าประตูข่าวสารไม่มีบทบาทมากนัก) (4) มีกลุ่มผู้รับสารมากมายหลายกลุ่มซึ่งจัดแบ่งตามลักษณะความสนใจ (5) ค่าใช้จ่ายไม่สูงนัก (James, Wotring and Forest, 1995, pp. 30-50)

เว็บบอร์ดมีวัตถุประสงค์คล้ายกลุ่มข่าว (Newsgroup) แต่ขอบเขตของเว็บบอร์ดมักจะจำกัดอยู่เฉพาะสมาชิกเท่านั้น ในขณะที่กลุ่มข่าวมีความเป็นสากลและมีความหลากหลายของผู้ใช้บริการมากกว่า อย่างไรก็ตามไม่ได้หมายความว่ามีการมีจำนวนสมาชิกที่มากกว่าและหลากหลายกว่านั้น จะทำให้การแสดงทรรศนะ ความคิดเห็นต่าง ๆ นั้นถูกต้องเสมอไป (สมชาย นำประเสริฐชัย, 2541 อ้างถึงใน มลีนี สมภพเจริญ, 2547, น. 34)

มอริส และโอแกน (Morris & Ogan, "The Internet as Mass Medium," online, 1996) ได้จำแนกกลุ่มผู้ส่งสารและผู้รับสารในเครือข่ายอินเทอร์เน็ตออกเป็น 4 ประเภทด้วยกัน คือ

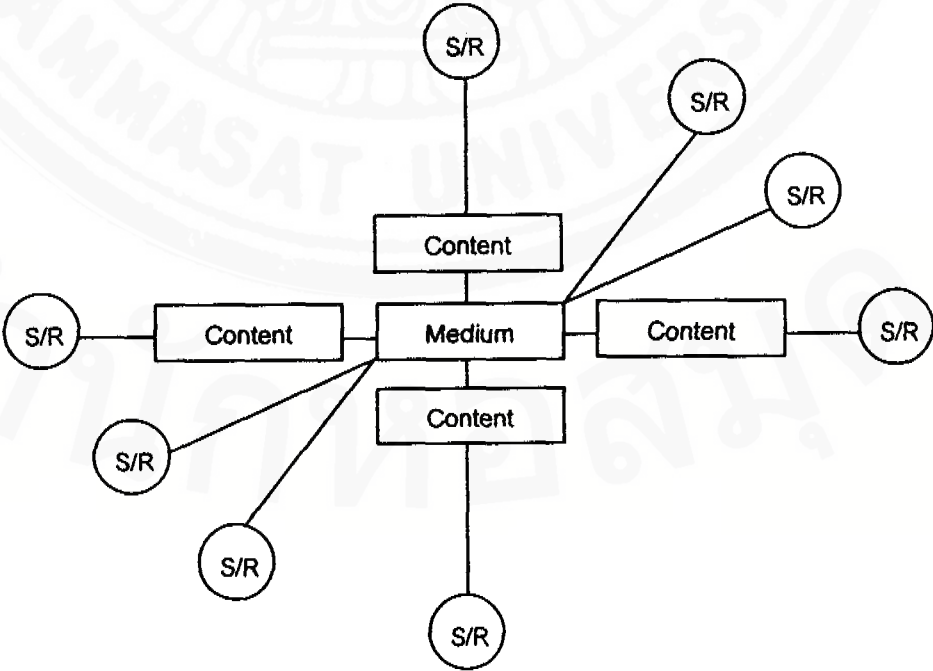
1. การสื่อสารระหว่างบุคคลแบบไม่พร้อมกัน (One-to-one Asynchronous Communication) เช่น การสื่อสารด้วยจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (E-mail)
2. การสื่อสารระหว่างกลุ่มบุคคลแบบไม่พร้อมกัน (Many-to-many Asynchronous Communication) เช่น Usenet, Electronic Bulletin Boards และ Listservers ซึ่งผู้รับสารจะต้องทำการลงทะเบียนในระบบก่อนใช้บริการ
3. การสื่อสารแบบพร้อมกัน (Synchronous Communication) ทั้งในรูปแบบของ One-to-one ไปจนถึง One-to-many เช่น การสนทนาผ่านทางคอมพิวเตอร์ (Internet Relay Chat)
4. การสื่อสารแบบไม่พร้อมกัน (Asynchronous Communication) ซึ่งโดยทั่วไปจะอยู่ในลักษณะของการที่ผู้รับสารต้องการค้นหาเว็บไซต์ต่าง ๆ เพื่อที่จะเข้าไปค้นหาข้อมูลข่าวสาร ซึ่งจะเป็นได้ทั้งการสื่อสารในรูปแบบของ Many-to-one, One-to-one รวมทั้ง One-to-many เช่น Web site, Gopher และ FTP sites เป็นต้น

เมื่อพิจารณากลุ่มผู้ส่งสารและผู้รับสารในเครือข่ายอินเทอร์เน็ตตามที่มอริสและโอแกนได้จำแนกไว้ข้างต้น เว็บบอร์ดจัดอยู่ในประเภทของการสื่อสารระหว่างกลุ่มบุคคลแบบไม่พร้อมกัน (Many-to-many Asynchronous Communication) กล่าวคือเป็นการสื่อสารจากผู้ส่งสารหลายคนไปสู่ผู้รับสารหลายคนโดยไม่จำเป็นต้องออนไลน์ (Online) ในช่วงเวลาเดียวกัน ผู้ส่งสารจะทำการทั้งข้อความ (Post Messages) หรือที่เราเรียกกันว่า "กระตุ้" ได้โดยปราศจากข้อจำกัดทั้งในเรื่องของเวลาและสถานที่ เมื่อผู้รับสารได้รับข้อความก็จะมีเวลาในการอ่านพิจารณาเรื่องราวอย่างถี่ถ้วน

ก่อนที่จะทำการตอบกลับ นอกจากนี้การสื่อสารผ่านเว็บบอร์ดยังเป็นการสื่อสารแบบไม่เห็นหน้าค่าตา ไม่รู้ว่าใครเป็นใคร (Anonymous) ไม่รู้ชื่อเสียงเรียงนาม เพราะมักจะมีการใช้นามแฝงในการสื่อสาร ซึ่งการไม่เปิดเผยตัวตนที่แท้จริงรวมทั้งการได้รับโอกาสในการสื่อสารอย่างเสรี ส่งผลให้ผู้ใช้งานเว็บบอร์ดกล้าแสดงออกทางความคิดผ่านสื่อประเภทนี้มากกว่าสื่อใด ๆ ที่เคยมีมา

การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารในเว็บบอร์ดเกิดขึ้นจากสภาพบรรยากาศของการสื่อสารผ่านตัวกลางคอมพิวเตอร์ (Computer Mediated Environment) ดังนั้นข่าวสาร (Content) จากผู้ส่งสารจึงไม่ได้ถูกส่งผ่านไปยังผู้รับสารโดยตรง แต่เป็นการส่งผ่านตัวกลาง (Medium) ซึ่งในที่นี้ก็คือเว็บบอร์ด อย่างไรก็ตามผู้ใช้งานเว็บบอร์ดจะมีบทบาทเป็นได้ทั้งผู้ส่งสาร (Sender: S) และผู้รับสาร (Receiver: R) ในเวลาเดียวกัน กล่าวคือเมื่อผู้ตอบกระทู้ได้แสดงความคิดเห็นในกระทู้ที่ตนเองสนใจแล้ว ผู้ตอบกระทู้ก็สามารถปรับเปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้ตั้งกระทู้ได้เช่นกันในกรณีที่ต้องการทราบความคิดเห็นของบุคคลอื่น ซึ่งลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับการสื่อสารระหว่างกลุ่มบุคคลผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์ (Many-to-Many in Computer Mediated Environment) ดังแบบจำลองนี้

ภาพที่ 2.5
การสื่อสารระหว่างกลุ่มบุคคลผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์
(Many-to-Many in Computer Mediated Environment)



จากแบบจำลองดังกล่าว จะสังเกตได้ว่าผู้ใช้งานเว็บบอร์ดมีบทบาททั้งในฐานะของผู้ส่งสารและผู้รับสาร ซึ่งลักษณะดังกล่าวจะแตกต่างจากการสื่อสารผ่านสื่อมวลชนที่การเข้าถึงสื่อทำได้ไม่สะดวก เพราะถูกควบคุมโดยนักวิชาชีพสื่อมวลชนผู้ทำหน้าที่กรองข่าวสาร (Gatekeeper) นอกจากนี้ผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตยังมีลักษณะของการสื่อสารแบบแสวงหาข้อมูลข่าวสารตามความสนใจของผู้ใช้ (Active Information Seeker) ซึ่งต่างจากสื่อมวลชนประเภทอื่นที่เป็นการสื่อสารแบบผลักดันข้อมูลออกสู่ผู้รับสาร อย่างไรก็ตามอินเทอร์เน็ตจัดเป็นสื่อที่ควบคุมโดยผู้ใช้งานมากกว่าผู้ส่งสาร นั่นคือผู้ใช้งานสามารถแสวงหาข้อมูลข่าวสารที่ต้องการได้ ในขณะที่เดียวกันก็สามารถปฏิเสธข้อมูลข่าวสารที่ตนเองไม่สนใจได้โดยสะดวก หากผู้ใช้งานมีความสนใจในข้อมูลข่าวสารเรื่องใด ๆ เป็นพิเศษ ก็สามารถติดต่อสื่อสารเพื่อขอข้อมูลเพิ่มเติม ตลอดจนสามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไขและร่วมเสนอแนะความคิดเห็นของตนได้ด้วยการใช้ประโยชน์อิเล็กทรอนิกส์หรือการสนทนาผ่านอินเทอร์เน็ตเป็นเครื่องมือในการสื่อสาร (มลินี สมภพเจริญ, 2547, น. 44)

ด้วยคุณูปการของการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์ที่ได้กล่าวไปข้างต้น ส่งผลให้ชุมชนรูปแบบใหม่ค่อย ๆ ก่อตัวขึ้นบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต โดยชุมชนแห่งนี้มักถูกเรียกขานว่า “ชุมชนเสมือน”

ชุมชนเสมือน (Virtual Community)

การเกิดขึ้นของ CMC ได้ส่งผลกระทบต่อสังคมในวงกว้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของการติดต่อสื่อสารในสังคม กล่าวคือรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์เดินทางมาสู่จุดเปลี่ยนครั้งยิ่งใหญ่ เมื่อมนุษย์ได้สัมผัสกับ “ชุมชนแห่งใหม่” ซึ่งมีความสัมพันธ์อันแนบแน่นกับ CMC ชุมชนแห่งนี้เราเรียกกันว่า “ชุมชนเสมือน”

ชุมชนเสมือน หรือชุมชนออนไลน์ (Virtual Community/Online Community) เป็นชุมชนซึ่งมีอยู่จริงบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ชุมชนที่ว่านี้ไม่ได้เป็นการรวมกลุ่มกันทางกายภาพ แต่เป็นการรวมกลุ่มกันตามลักษณะความสนใจ โดยปราศจากข้อจำกัดทั้งทางด้านเวลา (Time) และสถานที่ (Space) นอกจากนี้ชุมชนเสมือนยังมีพื้นที่สาธารณะ (Public Sphere) ซึ่งทำหน้าที่เป็นเวทีแลกเปลี่ยนทางความคิด เป็นสถานที่ในการพบปะ พูดคุย ตลอดจนแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน

ในหนังสือ The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier ของ เรนโกลด์ (Rheingold, 2000, p. 80) ได้กล่าวถึง “ชุมชนเสมือน” ไว้ว่า

"Virtual Communities are social aggregation that emerge from the Net when enough people carry on those public discussions long enough, with sufficient human feeling, to form webs of personal relationships in cyberspace."

จากคำจำกัดความข้างต้นชี้ให้เห็นว่า "ชุมชนเสมือน" จะปรากฏขึ้นในเครือข่ายอินเทอร์เน็ตก็ต่อเมื่อบุคคล (จำนวนมากพอ) มีความพอใจที่จะมารวมตัวกันเพื่อถกเถียงและอภิปรายถึงประเด็นต่าง ๆ ในสังคม (ในระยะเวลาที่นานมากพอ) ซึ่งลักษณะการรวมตัวดังกล่าวก่อให้เกิดเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้องกับ "ความสัมพันธ์ส่วนบุคคล" ขึ้นในไซเบอร์สเปซ

ลิลิเดอร์ และไทเลอร์ (1968 อ้างถึงใน กิตติ กันภัย, 2543 น. 119) ได้เสนอธรรมชาติของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับ CMC ว่าเป็นชุมชนที่มีคอมพิวเตอร์เป็นสื่อกลาง (Computer-Mediated Community) ประกอบด้วยสมาชิกที่อยู่ต่างที่ (Geographically Separated Member) บางครั้งสมาชิกเหล่านี้รวมตัวกันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ และบางครั้งก็เล่นบทบาทแบบฉายเดี่ยว ชุมชนที่ว่านี้ไม่ได้มีลักษณะร่วมด้านมณฑลที่ตั้ง (Common Location) หากแต่มีความสนใจร่วมกัน (Common Interest) ผู้ที่บุคคลจะปฏิสัมพันธ์ด้วยในระหว่างที่กำลังออนไลน์ (Online) คือบุคคลที่มีคุณสมบัติสำคัญนั่นคือ มีความสนใจและเป้าหมายที่ตรงกัน (Commonality of Interests and Goals)

ในสังคมยุคปัจจุบัน ยังคงเป็นเรื่องยากที่จะทำความเข้าใจกับคำว่า "ชุมชน" ในสื่อ (Medium) รูปแบบใหม่อย่างอินเทอร์เน็ต ซึ่งมีศักยภาพในการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นของบุคคลแปลกหน้า โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาการสื่อสารแบบเผชิญหน้า (Face-to-Face Communication) คำพูดและความคิดเห็นทั้งหลายจะสื่อสารกันในรูปแบบของดิจิทัล (Digital) ซึ่งจะปรากฏอยู่ใน Usenet Bulletin Boards และ MUDs¹ (Multi-User-Domains) (McGuigan, 1996, p. 182) อย่างไรก็ตาม จีดี โจนส์ (Jones, 1995 quoted in Rheingold, 2000, p. 349) ให้ความเห็นว่า ผู้คนในชุมชนเสมือนนั้น ยังคงพบปะและติดต่อกับวิธีสื่อสารในรูปแบบเผชิญหน้า (Face-to-Face Communication) แต่การพบปะ (meet) และการเผชิญหน้า (face) ดังกล่าวนั้น จะต้องอยู่ภายใต้คำจำกัดความใหม่

ลักษณะอันโดดเด่นซึ่งทำให้ชุมชนเสมือนแตกต่างกับชุมชนจริง ๆ ในสังคมปกติก็คือการเป็นสถานที่ซึ่งเปิดกว้างและเข้าถึงได้ง่าย ไม่ว่าใครก็ตามสามารถเป็นส่วนหนึ่งในชุมชนแห่งนี้ได้

¹ บริการซอฟต์แวร์ (Software) ที่ใช้ในการออนไลน์ (Online) บนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต กล่าวคือ ผู้มีส่วนร่วมในซอฟต์แวร์ดังกล่าวจำเป็นต้องออนไลน์ในช่วงเวลาเดียวกัน เพื่อที่จะทำการสื่อสารและโต้ตอบกันได้ทันทีทันใด

โดยไม่มีข้อจำกัดเรื่องเวลาและอาณาเขต ในขณะที่ชุมชนจริง ๆ (Real Community) นั้น บ่อยครั้งเรามักจะเข้าถึงได้ยากกว่า อย่างไรก็ตามชุมชนเสมือนก็ยังคงมีคุณลักษณะบางประการของชุมชนจริงประกอบอยู่เช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน การมีวัตถุประสงค์บางอย่างร่วมกัน การแสดงอัตลักษณ์ ความรู้สึกในการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน, บรรทัดฐานที่หลากหลาย นอกจากนี้ยังมีระเบียบแบบแผนในการประพฤติปฏิบัติซึ่งไม่ได้ถูกเขียนขึ้นไว้เป็นลายลักษณ์อักษร (Netiquette) อีกด้วย ทั้งนี้ผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตอาจจะเพิกเฉย หรือไม่ปฏิบัติตามระเบียบดังกล่าว ก็เป็นไปได้ (Dennis McQuail, 2005, p. 149)

การไม่แสดงตัวตน (Anonymous) รวมทั้งการไม่แสดงชื่อเสียงเรียงนามที่แท้จริงของบุคคลเป็นคุณลักษณะอีกประการหนึ่งของชุมชนเสมือน ในประเด็นนี้ คีส์เลอร์ (Kiesler, 1986, quoted in Rheingold, 2000, p. 351) ได้ให้ความเห็นถึงผลกระทบของการไม่เปิดเผยตัวตนของบุคคลว่า เมื่อการสื่อสารดำเนินไปโดยปราศจากข้อมูลส่วนบุคคล ดังนั้นบุคคลจึงมักจะให้ความสำคัญกับตัวสาร (Message) มากกว่าสิ่งอื่น ๆ ซึ่งการไม่เปิดเผยตัวตนที่แท้จริงในชุมชนเสมือนส่งผลให้ผู้สื่อสารรู้สึกยิ่งใหญ่และมีอำนาจในการสื่อสารเพิ่มมากขึ้น ในขณะเดียวกันพวกเขาก็จะสัมผัสถึงบุคลิกและลักษณะของคู่สื่อสารลดน้อยลง เอาใจใส่ต่อบุคคลอื่นลดน้อยลง รู้สึกต่อความละเอียดอ่อนน้อยลง รู้สึกกังวลน้อยลงเมื่อพวกเขาถูกนำไปเปรียบเทียบกับบุคคลอื่น นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญต่อบรรทัดฐานในสังคมลดน้อยลงด้วย จากคำกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่า การสื่อสารในชุมชนเสมือนได้ทำให้บุคคลก้าวพ้นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในรูปแบบดั้งเดิมไปสู่ความสัมพันธ์ในรูปแบบใหม่ ความกล้าแสดงออกในการสื่อสารของบุคคลมีเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่พวกเขาตระหนักถึงบุคคลอื่นลดน้อยลง นอกจากนี้สถานภาพของบุคคลยังแปรเปลี่ยนไปเมื่อพวกเขาเล่นบทผู้สื่อสารในชุมชนเสมือนบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต

สำหรับชุมชนเสมือนในประเทศไทยซึ่งเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางทั้งจากคนไทยในประเทศและคนไทยที่อาศัยอยู่ในต่างประเทศก็คือ PANTIP.COM หรือ “พันทิปดอทคอม สดุดีเว็บบอร์ดไทย เพื่อสังคมออนไลน์คุณภาพ” ซึ่งมีที่อยู่อย่างเป็นทางการคือ <http://www.pantip.com> ปัจจุบันชุมชนออนไลน์แห่งนี้เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วและมีผู้เข้าใช้บริการจำนวนมากในแต่ละวันสำหรับประเทศไทยแล้ว PANTIP.COM นับว่าเป็นเว็บไซต์ซึ่งสะท้อนภาพชุมชนเสมือนของไทยได้ชัดเจนที่สุดแห่งหนึ่ง

ในส่วนของเว็บบอร์ด “คาเฟ่” (Café) หรือสภากาแฟออนไลน์ใน PANTIP.COM หรือที่อยู่อย่างเป็นทางการ ก็คือ <http://www.pantip.com/cafe> กล่าวได้ว่าเป็นส่วนที่ได้รับความนิยมจากสมาชิกพันทิปมากที่สุด เว็บบอร์ดคาเฟ่จะถูกจัดสรรออกเป็น “โต๊ะ” เพื่อแบ่งกลุ่มสมาชิกตาม

ลักษณะความสนใจ (Interest) ปัจจุบันสภากาแฟออนไลน์แห่งนี้ ประกอบด้วยเว็บบอร์ดทั้งหมด 20 โต๊ะ ได้แก่

1. สยามสแควร์: เป็นกลุ่มซึ่งสนทนาในหัวข้อการเรียน รอบรั้วมหาวิทยาลัย หาเพื่อน ดารา นักร้อง การ์ตูน และแฟชั่น
2. เฉลิมไทย: เป็นกลุ่มซึ่งสนทนาในหัวข้อภาพยนตร์ วิทยุ โทรศัพท์ ดนตรี ดารา นักร้อง การ์ตูน แวดวงโฆษณา ละครเวที และศิลปวัฒนธรรม
3. จตุจักร: เป็นกลุ่มซึ่งสนทนาในหัวข้อสัตว์เลี้ยง การปลูกต้นไม้ การเกษตร ของสะสม และอาหารการกิน
4. ชายคา: เป็นกลุ่มซึ่งสนทนาในหัวข้อที่พักอาศัย การออกแบบตกแต่งที่พักอาศัย เฟอร์นิเจอร์ เครื่องใช้ไฟฟ้า และอาหารการกิน
5. รัชดา: เป็นกลุ่มซึ่งสนทนาในหัวข้อรถยนต์ มอเตอร์ไซด์ ประดับยนต์ และการจราจร
6. มานูญครอง: เป็นกลุ่มซึ่งสนทนาในหัวข้ออุปกรณ์การสื่อสาร-อุปกรณ์เสริม ผู้ให้บริการ และระบบการสื่อสาร
7. ศุภลาศัย: เป็นกลุ่มซึ่งสนทนาในหัวข้อกีฬา และศิลปะการต่อสู้แขนงต่าง ๆ
8. บลู แพลเน็ต: เป็นกลุ่มซึ่งสนทนาในหัวข้อการเดินทางท่องเที่ยว กิจกรรมกลางแจ้ง ต่าง ๆ และสิ่งแวดล้อม
9. กล้อง: เป็นกลุ่มซึ่งสนทนาในหัวข้อกล้องถ่ายภาพ และการถ่ายภาพทั่วไป
10. สวณภูมิ: เป็นกลุ่มซึ่งสนทนาในหัวข้อสุขภาพกาย-จิต ปัญหาชีวิต คลินิกหมออาสา โภชนาการ และความงาม
11. ไกลบ้าน: เป็นกลุ่มซึ่งสนทนาในหัวข้อการศึกษาต่อต่างประเทศ การทำงานในต่างประเทศ และชีวิตในต่างแดน
12. ห้องสมุด: เป็นกลุ่มซึ่งสนทนาในหัวข้อหนังสือ การประพันธ์ ภาษาไทย การศึกษา และประวัติศาสตร์
13. ศาสนา: เป็นกลุ่มซึ่งสนทนาในหัวข้อศาสนา และปรัชญา
14. หัวก้าวหน้า: เป็นกลุ่มซึ่งสนทนาในหัวข้อวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ วิศวกรรม เทคโนโลยี และดาราศาสตร์
15. สีส้ม: เป็นกลุ่มซึ่งสนทนาในหัวข้อการตลาด การบริหาร และธุรกิจ SME
16. สินธร: เป็นกลุ่มซึ่งสนทนาในหัวข้อหุ้น การเงิน และการลงทุน
17. ราชดำเนิน: เป็นกลุ่มซึ่งสนทนาในหัวข้อการเมือง กวีการเมือง เศรษฐกิจ สังคม กฎหมาย และต่างประเทศ

18. โทรโขง : เป็นแหล่งร้องเรียน และเรียกร้องหาความเป็นธรรมในสังคม (เดิมโตะโขงอยู่ในความดูแลของ PANTIP.COM แต่ปัจจุบันเว็บบอร์ดโตะโขงได้แยกออกไปดำเนินการโดย NGO ที่ไม่แสวงหาผลกำไร สามารถเข้าถึงได้ที่ <http://www.torakhong.org/>)

19. ไร่สังกัต์: เป็นกลุ่มซึ่งสนทนาในหัวข้อทั่ว ๆ ไป ไม่สังกัต์กลุ่มใดเป็นพิเศษ

20. รวมมิตร : เป็นแหล่งรวมกระทู้จากทุกกลุ่มของ PANTIP.COM

"คล้าก" (Clarke) หนึ่งในสมาชิกของเว็บบอร์ดคาเฟ่ (Café) หรือสภากาแฟออนไลน์ใน PANTIP.COM ได้แสดงความคิดเห็นต่อเว็บบอร์ดคาเฟ่ไว้ว่า

เข้าสภากาแฟเหมือนไปปาร์ตี้เล็ก ๆ บ้านเพื่อน 4-5 คน วงสนทนาเดียว สนทนาสนมกลมเกลียวอะไรปานนั้น ต่อมาเริ่มคล้ายงานเลี้ยงรุ่นเล็ก ๆ โตะยาวเริ่มแบ่งออกเป็นหลายวงสนทนา หลายหัวข้อ หัวโตะทั้งสองฝั่งชักคุยกันไม่ถึงและแล้วก็เริ่มเหมือนงานเลี้ยงโตะจีน ที่นี้การแยกวงชัดเจนขึ้น เป็นโตะ เป็นกลุ่ม ต่างคนต่างกิน เริ่มแซว วิวาทข้ามโตะ ขึ้นต่อมา ชักเหมือนบุฟเฟต์ ที่นี้เริ่มแย่งกันตักอาหาร เอามาแบ่งกันกินในกลุ่ม ปัจจุบันนี้ ผมว่ามันคล้ายงานเลี้ยง Cocktail สะะ คุยกันไม่ค่อยทั่วถึง ต่างคนตระเวนหาสิ่งที่ตนต้องการ บ้างเดินพล่านไป บ้างปักหลักข้างเวที บางท่านเริ่มมูมเสา บางคู่ชวนกันลีลาศ บางคนดื่มสุราชีวิตหนักหน่อย เก็บกตมาปลดปล่อยในงานด้วยบทบาทอันธพาลเที่ยวระรานผู้อื่น แล้วฟุ้งนี้ละ สภากาแฟจะเป็นเช่นใด (http://www.pantip.com/amof/old_cafe/M57519.html)

จากทรรศนะข้างต้น ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตว่าชุมชนออนไลน์อย่าง PANTIP.COM เองก็ยังมีประสบกับปัญหาในเรื่องของความขัดแย้งและการแบ่งพรรคแบ่งพวกเช่นเดียวกับชุมชนจริง ๆ (Real Community) ในสังคมเช่นกัน ซึ่งนั่นอาจเป็นเพราะชุมชนเสมือนมีคุณลักษณะบางประการซึ่งสอดคล้องกันกับชุมชนจริงดังที่ได้กล่าวไปแล้ว อย่างไรก็ตามก็มีคุณลักษณะสำคัญประการหนึ่งซึ่งทำให้ชุมชนเสมือนแตกต่างจากชุมชนจริงอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือเรื่องของ "สิทธิและเสรีภาพ" ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าบุคคลในชุมชนเสมือนจะได้รับสิทธิและเสรีภาพมากกว่าบุคคลที่อยู่ในชุมชนจริง ๆ (ถึงแม้ว่าบุคคลผู้นั้นคือบุคคลเดียวกันก็ตาม) ด้วยเหตุที่ชุมชนเสมือนมักจะไม่ถูกแทรกแซงโดยอำนาจรัฐ การแสดงความคิดเห็นจึงกระทำได้โดยเสรี ปราศจากการทำหน้าที่กั้นกรองจากผู้เฝ้าประตูข่าวสาร (Gatekeeper) นอกจากนี้ยังไม่มีกฎหมายและข้อบังคับในการควบคุมดูแลที่เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ดังนั้นการแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์บุคคลอื่นด้วยถ้อยคำที่รุนแรงหรือการทะเลาะเบาะแว้งเมื่อความคิดเห็นไม่ตรงกันจึงมักจะเป็นปรากฏการณ์ในชุมชนเสมือนที่พบเจอได้อยู่เสมอ

การแสดงความคิดเห็นและทรรศนะในชุมชนเสมือนจะเกิดขึ้นในสถานที่ซึ่งเรียกกันว่า “พื้นที่สาธารณะ” (Public Sphere) ซึ่งทำหน้าที่เป็นเวทีในการแลกเปลี่ยนทางความคิด (Public Forum) เป็นสถานที่ในการพบปะ พูดคุย อภิปราย ตลอดจนแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้อย่างเสรี ซึ่งไม่ว่าใครก็ตามสามารถมีส่วนร่วมและแสดงบทบาทของตนในพื้นที่สาธารณะแห่งนี้ได้ภายใต้ความเสมอภาค เท่าเทียมกัน

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์ (Computer-Mediated Communication: CMC) ชุมชนเสมือน (Virtual Community) บนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต (Internet) มาเป็นกรอบในการศึกษาเว็บบอร์ดคาเฟ่ใน PANTIP.COM ทั้งนี้เพื่อวิเคราะห์ถึงคุณลักษณะสำคัญของกระบวนการสื่อสารภายใต้แนวคิดดังกล่าว อาทิเช่น การมีปฏิสัมพันธ์กันที่ทันใด การไม่ระบุตัวตนของผู้สื่อสาร เสรีภาพและประชาธิปไตยในการแสดงความคิดเห็นผ่านสื่อ การควบคุมข่าวสาร รวมทั้งการแสวงหาข่าวสารตามลักษณะความสนใจของผู้ใช้ ซึ่งคุณลักษณะดังกล่าวมีบทบาทต่อการกำหนดวาระสารภายในเว็บบอร์ดโต้ะเฉลิมไทยและโต้ะราชดำเนินของชุมชนออนไลน์ PANTIP.COM

แนวคิดพื้นที่สาธารณะ (Public Sphere)

ในสังคมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมนั้น จะต้องมียอดประกอบหลักในแง่ของสิทธิและเสรีภาพอย่างน้อย 3 องค์ประกอบ ประการแรกคือ ประชาชนทุกคนพึงมีสิทธิและโอกาสในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารอย่างเท่าเทียมกัน ประการที่สองคือ ประชาชนทุกคนมีสิทธิในการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มและชุมชน ในการที่จะดำรงอยู่และจัดการปกครองตนเองร่วมกัน อันจะนำไปสู่ประการที่สามคือ ประชาชนพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยพึงมีส่วนร่วมทางการเมือง เพื่อที่จะกำหนดนโยบายและชะตากรรมของสังคมร่วมกัน ทั้งนี้สังคม ประชาคมและชุมชนจะต้องมีระบบการสื่อสารซึ่งเป็น “พื้นที่สาธารณะ” (Public Sphere) ซึ่งเปิดกว้างสำหรับประชาชนทุกคนได้เข้าถึงอย่างเสมอภาคกัน พื้นที่สาธารณะจะทำหน้าที่เป็นเวทีสำหรับการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร อภิปรายโต้แย้ง รวมทั้งแสดงความคิดเห็นร่วมกันในเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นประเด็นสาธารณะภายในสังคม (“สื่อภาคประชาชน,” ออนไลน์, 2547)

แนวคิดเรื่องพื้นที่สาธารณะซึ่งเป็นที่รู้จักกันดี ก็คือแนวคิดของ ฮาเบอร์มาส (Jürgen Habermas) นักวิชาการชาวเยอรมันในกลุ่มทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) สำนักแฟรงก์เฟิร์ต (The Frankfurt School) โดยฮาเบอร์มาสได้ทำการศึกษาถึงพื้นที่สาธารณะในยุคแห่งแสงสว่างทางปัญญา (Enlightenment) และได้ให้ความหมายของ “พื้นที่สาธารณะ” ไว้ว่า เป็นเวทีสำหรับ

พลเมืองในการมีส่วนร่วมกับการสาธารณะต่าง ๆ บนเส้นทางของการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม

แนวคิดของฮาเบอร์มาสมักเริ่มต้นมาจากแนวคิดเกี่ยวกับศูนย์กลางของประชาชนในนครรัฐ (Polis) ของประเทศกรีก การพูดคุย อภิปรายและกิจวัตรประจำวันต่าง ๆ ของประชาชนจะดำเนินไปในสถานที่ซึ่งเรียกกันว่า Agora (เวที/สถานที่สาธารณะ) โดย Agora จะเป็นศูนย์รวมของการแลกเปลี่ยน ซื้อขายสินค้า รวมทั้งเป็นสถานที่ซึ่งประชาชนมารวมตัวกันเพื่อพบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในประเด็นสาธารณะต่าง ๆ ดังนั้น Agora จึงเป็นมากกว่าสถานที่ซื้อขายสินค้าทั่วไป เพราะ Agora ยังมีความสำคัญในฐานะของการเป็นสถานที่แลกเปลี่ยนข่าวสาร (Information) แลกเปลี่ยนประเพณีวัฒนธรรม (Customs) แม้กระทั่งเป็นสถานที่ในการซุบซิบ นินทา (Gossip) โดยส่วนใหญ่แล้ว Agora มักจะตั้งอยู่ในเขตชายแดน ซึ่งเป็นบริเวณที่ชาวเมืองของนครรัฐมีโอกาสได้พบเจอและพูดคุยแลกเปลี่ยนข่าวสารกับนักเดินทางจากประเทศใกล้เคียงที่เดินทางผ่านมา (Habermas, 1989, quoted in Whittaker, 2002, p. 143)

ฮาเบอร์มาอธิบายว่าสถานที่ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางการค้า ตลอดจนสถานที่รวมตัวกันของประชาชนเพื่ออภิปรายประเด็นสาธารณะต่าง ๆ เช่นเดียวกับ Agora ของประเทศกรีกนั้น เริ่มก่อตัวขึ้นอีกครั้งในช่วงศตวรรษที่ 17-18 ซึ่งฮาเบอร์มาวิเคราะห์ว่าชนชั้นกลางและนายทุนในสังคมยุโรปนั้นเติบโตขึ้นมากับการขยายตัวของเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และเมื่อระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมได้เข้ามาสู่สังคมยุโรป ระบบศักดินาก็ได้เริ่มหมดอำนาจลงไป การเรียกร้องและแสวงหาอำนาจทางการเมืองจึงได้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับความเข้มแข็งและพลังอำนาจของชนชั้นกลาง โดยพวกเขาต้องการพื้นที่สาธารณะสำหรับชนชั้นของตนเองในสังคม หรือที่ฮาเบอร์มาเรียกว่า “พื้นที่สาธารณะของชนชั้นกลาง” (Bourgeois Public Sphere) ยกตัวอย่างเช่น ร้านกาแฟ (Coffee House) โรงละคร/หอประชุม (Theatre) และชาลอน² (Salon) ในยุโรป ซึ่งสถานที่เหล่านี้ ประชาชนมักจะมารวมตัวกันเพื่อจับกลุ่มนั่งอ่านหนังสือพิมพ์³ พูดคุย ถกเถียงกันในประเด็นสาธารณะต่าง ๆ อย่างเสรี ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับเศรษฐกิจ สุนทรียศาสตร์ ศาสนา รวมทั้งการเมืองการปกครอง

² ชาลอน (Salon) หมายถึง การชุมนุม พบปะกันระหว่างผู้มีชื่อเสียงภายในห้องรับแขกของบ้านผู้มีฐานะ

³ การอ่านหนังสือพิมพ์ของประชาชนในสมัยก่อน มักจะอยู่ในลักษณะของการรวมกลุ่มกันอ่าน (Collective) เพราะนอกจากประชาชนจะอ่านหนังสือไม่ค่อยแตกฉานแล้ว หนังสือพิมพ์ก็ยังเป็นสื่อที่ไม่ค่อยแพร่หลายในยุคนั้นอีกด้วย

นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งกลุ่มทางสังคมที่มีอำนาจในการเรียกร้องความเป็นธรรมเพื่อแบ่งสรรอำนาจจากชนชั้นปกครองเดิมอันได้แก่ กษัตริย์และศาสนาด้วย

แนวความคิดเรื่องพื้นที่สาธารณะสามารถจำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ (1) พื้นที่สาธารณะในทางกายภาพ ยกตัวอย่างเช่น การมีสวนสาธารณะสำหรับพักผ่อนหย่อนใจ หรือเวทีสาธารณะในการจัดแสดงต่าง ๆ ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนได้สังสรรค์กันอย่างเสรี (2) พื้นที่สาธารณะในทางสัญลักษณ์ ยกตัวอย่างเช่น กิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการอภิปรายถึงประเด็นสาธารณะต่าง ๆ การหาเสียงทางการเมือง หรือการแสดงดนตรีและละคร พื้นที่สาธารณะซึ่งได้กล่าวไปข้างต้นเหล่านี้ล้วนเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประชาคมส่วนรวมและจำเป็นต้องอาศัยความคิดเห็น/มติจากการมีส่วนร่วมของสาธารณชน ไม่ว่าจะเป็นเสียงที่สนับสนุนหรือเสียงคัดค้านก็ตาม

แนวความคิดของฮาเบอร์มาสเป็นแนวความคิดที่มองพื้นที่สาธารณะอย่างเปิดกว้างเต็มที่ ตอบสนองการเข้าร่วมของประชาชนทุกกลุ่มโดยไม่มีการเลือกที่รักมักที่ชัง ("สื่อภาคประชาชน," ออนไลน์, 2547) แต่อย่างไรก็ตามสภาพความเป็นจริงกลับไม่ได้เป็นเช่นนั้น ยกตัวอย่างเช่น การทำหน้าที่เป็นเวทีสาธารณะของสื่อมวลชน กล่าวคือสื่อมวลชนไม่ได้ทำหน้าที่เป็นเวทีสาธารณะซึ่งให้ความยุติธรรมแก่ผู้ที่ถูกเอารัดเอาเปรียบในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมทุนนิยม เพราะเมื่อระบบทุนนิยมเข้มแข็งขึ้น ชนชั้นนายทุนก็ยังมีโอกาสผูกขาดเวทีสาธารณะ (สื่อมวลชน) มากขึ้นเท่านั้น ส่งผลให้เสียงของประชาชนทั่วไปมักไม่ได้รับความสนใจ ไม่เป็นข่าว รวมทั้งถูกเซ็นเซอร์ (Censor) เสียงของประชาชนจึงไม่มีโอกาสที่จะพัฒนาต่อไปเป็นประเด็นสาธารณะ ซึ่งต้องการความคิดเห็น/มติ การอภิปรายเพื่อหาเหตุผล รวมทั้งการหาข้อยุติที่จำเป็นต่อการแก้ปัญหา ดังนั้นในทางปฏิบัติจะเห็นได้ว่าชนชั้นใดมีอำนาจในการควบคุมพื้นที่สาธารณะอย่างสื่อมวลชน ชนชั้นนั้นย่อมใช้สื่อมวลชนเพื่อรักษาอำนาจและผลประโยชน์ของชนชั้นตนเอง

จากประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา บทบาทของสื่อมวลชนในฐานะ "พื้นที่สาธารณะ" ได้ปรากฏขึ้นในสื่อหนังสือพิมพ์ในช่วงศตวรรษที่ 17 เมื่อชนชั้นกลางได้ใช้หน้าหนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือในการสร้างพื้นที่สาธารณะด้วยการระดมพรรคนะ ความคิดเห็นของประชาชนจำนวนมาก เพื่อนำไปเป็นข้อเรียกร้องต่อรังกษัตริย์และขุนนาง แต่อย่างไรก็ตามเมื่อหนังสือพิมพ์ตกอยู่ในมือของนายทุน/องค์กรขนาดใหญ่ ผลประโยชน์ทางธุรกิจย่อมอยู่เหนือการแสดงพรรคนะทางการเมืองของประชาชน หนังสือพิมพ์จึงเริ่มถอยห่างจากภารกิจดังกล่าว โดยเปลี่ยนรูปพื้นที่สาธารณะไปอยู่ภายใต้การดำเนินงานจัดการขององค์กรที่มีอำนาจแทน

อย่างไรก็ดีพื้นที่สาธารณะยังคงมีปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน โดยพื้นที่เหล่านี้ไม่เพียงทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงเรื่องน่าสนใจอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมด้วย (รัตนาวลี เกียรตินิยมศักดิ์, 2542, น. 11) นอกจากนี้พื้นที่สาธารณะ

บางส่วนยังได้ย้ายเข้ามาสู่สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น วิทยุและโทรทัศน์ รวมทั้งสื่อใหม่ที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการพัฒนาทางเทคโนโลยีอย่างคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ต

การสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์กับการสื่อสารผ่านสื่อมวลชน โดยเฉพาะสื่ออิเล็กทรอนิกส์อย่างวิทยุและโทรทัศน์นั้น มีข้อแตกต่างกันในเรื่องของกระบวนการสื่อสาร กล่าวคือการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์เป็นการสื่อสารแบบสองทาง (Two-way communication) ในขณะที่วิทยุ-โทรทัศน์จะเป็นการสื่อสารทางเดียว (One-way communication) นอกจากนี้ผู้ใช้งานสื่อคอมพิวเตอร์นั้นจะต้องมี “ส่วนร่วมอย่างเอาการเอางาน” (Active Participation) มากกว่าการใช้งานสื่อมวลชน คุณลักษณะในเรื่องของการสื่อสารสองทางและการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของผู้ใช้งานได้เอื้ออำนวยต่อการสร้างพื้นที่สาธารณะเช่นเดียวกับที่เคยมีมาในอดีต โดยเมื่อผนวกเข้ากับคุณลักษณะด้านเทคนิคของระบบอินเทอร์เน็ตที่สามารถเชื่อมต่อไปยังข้อมูลอื่นผู้ใช้คนอื่น ๆ ก็ยิ่งทำให้ขอบเขตของการพื้นที่สาธารณะนั้นแผ่ขยายออกไปโดยปราศจากข้อจำกัดด้านกายภาพ (กาญจนา แก้วเทพ, 2543, น. 185)

ปัจจุบันการก่อตัวขึ้นของชุมชนเสมือนบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตได้ส่งผลให้พื้นที่สาธารณะปรากฏตัวขึ้นอีกครั้ง อย่างไรก็ตามพื้นที่สาธารณะแห่งนี้มีข้อแตกต่างจากพื้นที่สาธารณะในยุคแรก ๆ ซึ่ง โปสเตอร์ (Poster, “The Net as a Public Sphere?,” online, 1995) ได้กล่าวไว้ว่าพื้นที่สาธารณะในอดีตคือสถานที่ซึ่งผู้คนสื่อสารกันได้อย่างเท่าเทียม ความแตกต่างกันด้านสถานภาพ (Status) ไม่ได้เป็นข้อจำกัดในการพูดคุยและถกเถียงกันโดยตรงไปตรงมาของบุคคล ซึ่งการโต้เถียงกันอย่างมีเหตุผลมีเองที่นำมาซึ่งข้อสรุปอันเป็นเอกฉันท์ (Consensus) แต่สำหรับพื้นที่สาธารณะในรูปแบบออนไลน์ (Online) นั้น จริงอยู่ที่ทุกคนมีโอกาสพูดคุยและแสดงความคิดเห็นของตนได้อย่างเท่าเทียมกัน อย่างไรก็ตามเรามักจะไม่พบการโต้เถียงที่มีเหตุผลมากนัก เนื่องจากต่างคนต่างมีจุดยืนที่แตกต่าง ดังนั้นการได้มาซึ่งข้อสรุปที่เป็นเอกฉันท์ดูเหมือนจะเกิดขึ้นได้ยาก ลักษณะดังกล่าวจึงชี้ให้เห็นว่าพื้นที่สาธารณะในแบบดั้งเดิมนั้น มีความแตกต่างจากพื้นที่สาธารณะในรูปแบบออนไลน์อย่างไร

พื้นที่สาธารณะในชุมชนเสมือนบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเปิดโอกาสให้บุคคลได้สัมผัสถึงสิทธิและเสรีภาพรูปแบบใหม่ที่พวกเขาไม่เคยได้สัมผัสมาก่อน ด้วยบทบาทการเป็นเวทีแลกเปลี่ยนทางความคิด (Public Forum) แห่งใหม่ของโลกซึ่งนำเสนอข้อมูลข่าวสาร ความคิดเห็น ตลอดจนบทวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ ได้อย่างเสรี การเกิดขึ้นของเวทีใหม่แห่งนี้จึงเป็นการเพิ่มบรรยากาศและส่งเสริมการมีส่วนร่วมในประชาธิปไตยของสังคมโดยรวม (อนุชา ทิรคานนท์, 2547, น. 40-53) ดังที่ เบรอัน, ซาการูเซียนู และ แทมบินี (Brayan, Tsugarousianou and Tambini, 1998, p. 15) ได้กล่าวถึงปัจจัยในการเสริมสร้างเครือข่ายความเป็นประชาสังคมของเครือข่ายอินเทอร์เน็ตไว้ดังนี้

1. ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้ง่ายขึ้น นอกจากนี้ยังสามารถควบคุมข้อมูลข่าวสารได้มากขึ้นด้วย
2. เป็นมาตรวัดความพึงพอใจของประชาชน รวมทั้งตอบสนองความต้องการของประชาชน
3. เป็นที่รวบรวมปฏิกิริยาทางการเมือง
4. เป็นการหลีกเลี่ยงการใช้อำนาจรัฐในการแทรกแซงสื่อ เกิดเป็นมิติใหม่ทางการเมืองซึ่งปลอดจากอำนาจรัฐ รูปแบบการสื่อสารจะเป็นในแนวราบมากขึ้น
5. ประชาชนผู้รับสารสามารถโต้ตอบถึงกันได้รวดเร็วขึ้น
6. สื่อมวลชนและนักการเมืองไม่สามารถบิดเบือนข้อมูลข่าวสารได้สะดวกเหมือนในอดีต
7. สื่อใหม่ออกแบบได้ตามความต้องการของประชาชนผู้ใช้งานได้มากขึ้น

อย่างไรก็ดีในการใช้สื่อเพื่อสร้างพื้นที่สาธารณะในสังคมนั้น ดูเหมือนว่าชนชั้นกลางจะได้รับโอกาสมากกว่าชนชั้นล่าง กล่าวคือชนชั้นกลางจำนวนไม่น้อยหันมาใช้คอมพิวเตอร์และเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเป็นช่องทางการสื่อสารใหม่ ในขณะที่ชนชั้นล่างยังไม่สามารถเข้าถึงสื่อดังกล่าวได้มากนัก เนื่องจากผู้ที่สามารถเข้าถึงสื่อใหม่ได้นั้น จำเป็นต้องมีระดับการศึกษาและฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีในระดับหนึ่ง สองประการนี้จึงนับเป็นอุปสรรคสำคัญในการเข้าถึงพื้นที่สาธารณะรูปแบบใหม่ของชนชั้นล่าง อย่างไรก็ตามชนชั้นล่างเองก็มีการใช้สื่อประเภทอื่น ๆ เพื่อบอกเล่าเรื่องราวของพวกเขาสู่สาธารณะเช่นเดียวกัน โดย เจตยา วรปัญญาสกุล (2538, น. 18-20) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบและเนื้อหาของการส่งข่าวสารสู่สาธารณะโดยผ่านสติกเกอร์ (Sticker) ของชนชั้นล่าง เจตยาได้นำแนวคิดของฮาเบอร์มาสในเรื่องการสื่อสารเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจ (Communication Action) มาเป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์ โดยฮาเบอร์มาสได้อธิบายว่าวิธีการสื่อสารเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจนั้น เป็นการกระทำเพื่อก่อให้เกิดผลในด้านความเข้าใจได้ดีที่สุดซึ่งเป้าหมายของการกระทำเช่นนี้จะมุ่งให้ผู้ร่วมทำการสื่อสารแต่ละฝ่ายตีความสารที่ได้รับมา จากนั้นจึงเกิดความเชื่อและตามมาด้วยการยอมรับในที่สุด วิธีการสื่อสารเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจจึงเป็นการกระทำที่ผู้ส่งสารจะหาเหตุผลขึ้นมาเพื่อสนับสนุนข้อกล่าวอ้างของตนเพื่อทำให้เกิดการยอมรับในลักษณะที่เป็นความเห็นพ้องต้องกันและความเข้าใจร่วมกันในที่สุด

ฮาเบอร์มาสได้ทำการจำแนกวิธีการสื่อสารเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจ (Communication Action) ซึ่งผู้ส่งสารสามารถทำให้ผู้รับสารมีปฏิกิริยาเกิดขึ้นใน 3 ลักษณะ คือ

- การสื่อสารเพื่อบอกกล่าว (Cognitive Communication) เป็นการสื่อสารที่ผู้ส่งสารให้ข้อมูลข่าวสาร โดยมุ่งหวังให้ผู้รับสารเกิดความเข้าใจ ผู้ส่งสารจะมีบทบาทในการเป็นผู้เสนอความจริง (Truth) ในระดับภาวะวิสัย ไม่เอาตนเองเข้าไปเกี่ยวข้อง เช่น กระถุนแนะนำ "30 สื่อ 23 กลุ่ม

ผู้บริหารจะตอบเท้าเข้าพบศาลเพื่อขอทราบมาตรฐานการพิจารณาคดีหมิ่นประมาทกรณีสื่อตกเป็นจำเลย” เป็นต้น

- การสื่อสารเพื่อการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน (Interactive Communication) เป็นการสื่อสารที่ผู้ส่งสารคาดหวังปฏิกิริยาตอบกลับจากผู้รับสาร เพื่อนำไปสู่การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เช่น กระทั่งแนะนำ “ชาวราชดำเนินเชิญลงชื่อยืนยันใช้สิทธิ์ตามรัฐธรรมนูญสนับสนุนสมาคมผู้ดูแลเว็บไทย” เป็นต้น

- การสื่อสารเพื่อแสดงอารมณ์ ความรู้สึก (Expressive Communication) เป็นการสื่อสารที่ผู้ส่งสารตั้งใจหรือพยายามแสดงอารมณ์ ความรู้สึกภายในของตนออกมาให้ผู้รับสารได้รับรู้ การสื่อสารประเภทนี้จึงอยู่ในมิติที่ผู้ส่งสารได้พูดโน้มน้าวใจผู้รับสารให้เข้ามาอยู่โลกเดียวกับตน เช่น กระทั่งแนะนำ “แพรวให้มาฆ่าไสยภทรวงในวัดญี่ปุ่นขึ้นปก คิดยังงี้ทำอย่างนี้ แย่มาก” เป็นต้น

แม้ผลการศึกษาของ เจตยา วรปัญญาสกุล (2538) จะพบว่าสติกเกอร์ไม่ใช่รูปแบบการสื่อสารในพื้นที่สาธารณะอย่างเต็มรูปแบบตามที่ฮาเบอร์มาสได้ระบุไว้ แต่อย่างน้อยการใช้สติกเกอร์ก็เป็นช่องทางการสื่อสารที่ซับซ้อนล่างของสังคมต้องการที่จะแสดงความคิดเห็นและอารมณ์ความรู้สึกของตนที่มีต่อสังคม บนเงื่อนไขที่ยังไม่มีเวทีพื้นที่สาธารณะในรูปแบบอื่น ๆ ให้พวกเขาได้ใช้เป็นช่องทางในการแสดงออก

ดังที่ได้กล่าวไปข้างต้นว่าชนชั้นกลางจำนวนไม่น้อยได้หันมาใช้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตเป็นช่องทางการแสวงหาพื้นที่สาธารณะแห่งใหม่ ซึ่งในปัจจุบันพื้นที่สาธารณะรูปแบบใหม่บนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตได้แพร่กระจายและเข้าถึงผู้คนไปทั่วทุกมุมโลกรวมทั้งในประเทศไทย โดยส่วนใหญ่พื้นที่แห่งใหม่นี้มักจะมีปรากฏขึ้นในรูปของเว็บบอร์ด (Web Board) หรือกระดานข่าว (Bulletin Board System) บนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต สำหรับในประเทศไทยเว็บไซต์ที่เปิดให้บริการเว็บบอร์ดซึ่งเป็นที่ยุ้จักกันดีและได้รับความนิยมจากนักท่องอินเทอร์เน็ตอย่างสูงก็คือ PANTIP.COM โดยเฉพาะในส่วนของ “คาเฟ่” ซึ่งได้เปิดให้บริการเว็บบอร์ดสำหรับการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในหมู่สมาชิกจำนวนทั้งสิ้น 20 โต๊ะ ซึ่งส่วนของเว็บบอร์ดคาเฟ่เองที่มีลักษณะสอดคล้องกับความหมายของพื้นที่สาธารณะตามแนวคิดของฮาเบอร์มาส แต่อย่างไรก็ตามเมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไป บริบททางสังคมย่อมมีความเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกัน ในแง่อุดมคติฮาเบอร์มาสเชื่อว่าพื้นที่สาธารณะนั้นต้องมีคุณลักษณะเหมือนกับพื้นที่สาธารณะในอดีต เช่น มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร มีการพูดคุยกันอย่างสม่ำเสมอ ประการสำคัญคือบรรยากาศในการสื่อสารในพื้นที่สาธารณะนั้นน่าจะเป็นรูปแบบของการเผชิญหน้า (Face-to-Face Communication) เมื่อพิจารณาตามคุณลักษณะข้างต้น จะเห็นได้ว่าพื้นที่สาธารณะภายในเว็บบอร์ดมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร (ในปริมาณมหาศาล) และมีการโต้ตอบกันอย่างสม่ำเสมอในหมู่สมาชิก แต่สำหรับ

รูปแบบการสื่อสารในลักษณะเผชิญหน้านั้น กลายเป็นส่วนที่ขาดหายไปในช่วงทางสื่อสารแห่งใหม่ โดยสิ้นเชิง เนื่องจากในปัจจุบันคงต้องยอมรับว่าการสื่อสารในรูปแบบเห็นหน้าค่าตานั้นได้ลดน้อยถอยลงทุกที หลายคนหันไปใช้ชีวิตอยู่ในโลกออนไลน์ โลกแสนอยู่ในชุมชนเสมือนซึ่งมีพื้นที่สาธารณะแห่งใหม่รอคอยการมีส่วนร่วมของพวกเขาอยู่ การเข้าถึงได้ง่าย ตลอดจนสิทธิเสรีภาพและความเท่าเทียมกันในการสื่อสาร ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่กระตุ้นให้ทุกคนอยากมีส่วนร่วมในพื้นที่สาธารณะแห่งใหม่นี้ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่ามากกว่าสื่อใด ๆ ที่เคยมีมาในอดีต ดังนั้นนิยามในเรื่องของพื้นที่สาธารณะ จึงจำเป็นต้องขยายขอบเขตออกไปเพื่อให้ครอบคลุมกับสื่อสมัยใหม่มากยิ่งขึ้น

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ยูน (Myung-ho Yoon, 1998, quoted in Severin & Tankard, 2001, pp. 373-374) นักศึกษาระดับปริญญาโท มหาวิทยาลัยเท็กซัส ได้ทำการศึกษาเรื่อง Testing the Agenda-Setting Function of World Wide Web Newspaper ซึ่งเป็นการทดสอบแนวคิดการกำหนดวาระสารที่เกิดขึ้นใน WWW โดยยูนได้ทำการศึกษาถึงพฤติกรรมการเปิดรับเว็บไซต์หนังสือพิมพ์เกาหลีของนักศึกษาเกาหลีซึ่งกำลังศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัยเท็กซัส ว่าพฤติกรรมการเปิดรับดังกล่าวจะมีอิทธิพลต่อการจัดลำดับความสำคัญในประเด็นด้านเศรษฐกิจของประเทศเกาหลีหรือไม่ ยูนได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการโทรศัพท์สอบถามกลุ่มตัวอย่างนักศึกษาเกาหลีในคำถามที่ว่า “คุณคิดว่าปัญหาทางเศรษฐกิจของประเทศเกาหลีในขณะนี้คืออะไร” (Public Agenda) นอกจากนี้ยูนได้ทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ในหน้าเศรษฐกิจและธุรกิจของเว็บไซต์หนังสือพิมพ์เกาหลีระดับแนวหน้าจำนวน 3 แห่ง (Media Agenda) ด้วยการจำแนกประเภทของพาดหัวข่าว (Headline) ให้อยู่ใน 9 หัวข้อที่สอดคล้องกับการสำรวจความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างทางโทรศัพท์ ผลการวิจัยพบว่าประเด็นใดที่ได้รับการจัดอันดับให้เป็นประเด็นที่สำคัญมากที่สุด ใน Agenda หนึ่ง ประเด็นดังกล่าวก็จะเป็นประเด็นสำคัญที่สุดในอีก Agenda หนึ่งด้วย กล่าวคือ ยูนพบว่าประเด็นเรื่องการนำเข้า-ส่งออกรวมทั้งการขาดดุลทางการค้าเป็นประเด็นที่ได้รับการจัดลำดับความสำคัญมากที่สุดของกลุ่มตัวอย่าง (Public Agenda) ในขณะเดียวกันประเด็นดังกล่าวก็ได้รับการจัดลำดับให้มีความสำคัญมากที่สุดในเว็บไซต์หนังสือพิมพ์เกาหลีเช่นกัน (Online Newspaper Agenda) นอกจากนี้สมมุติฐานข้อหนึ่งของแนวคิดการกำหนดวาระสารที่ว่า บุคคลที่เปิดรับสื่อมากกว่า การเปิดรับสื่อดังกล่าวมักจะสะท้อนภาพการกำหนดวาระสารของสื่อนั้นนั้นมากกว่าบุคคลที่เปิดรับสื่อน้อยกว่า ในประเด็นนี้ผลการวิจัยของยูนแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างการเปิดรับสื่อกับความสอดคล้องกันในการจัดลำดับข่าวสารของสื่อ นั่นคือนักศึกษาที่

เปิดรับเว็บไซต์หนังสือพิมพ์สูง ก็จะมีผลคล้ายคลึงกันสูงระหว่างประเด็นข่าวในใจของตนเอง และการจัดประเด็นข่าวของเว็บไซต์หนังสือพิมพ์

หวัง (Wang, 1999, quoted in Severin & Tankard, 2001, pp. 374-375) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง Agenda Setting Online: An Experiment Testing the Effects of Hyperlinks ซึ่งเป็น การวิจัยเชิงทดลองเพื่อค้นหาผลที่เกิดจาก Hyperlinks⁴ ต่อประเด็นข่าวที่น่าสนใจ ว่า Hyperlinks ในหนังสือพิมพ์ออนไลน์นั้นจะช่วยเพิ่มความเด่นหรือความสำคัญให้กับประเด็นที่เกี่ยวข้องกับลัทธิเหยียดผิว/กลุ่มชาติพันธุ์ (Racism) หรือไม่ โดยหวังได้ทำการสร้างเว็บไซต์หนังสือพิมพ์ออนไลน์ขึ้นมาใน 4 รูปแบบ ซึ่งในเว็บไซต์ได้มีการกล่าวถึงประเด็นเรื่อง Jasper Murder (เรื่องของชายผิวดำที่ถูกฆาตกรรมโดยกลุ่มคนผิวขาวด้วยการล่อลวงและผูกติดเข้ากับรถบัส) จากนั้นจึงขบถลากเขาไปจนเสียชีวิต เหตุเกิดที่เมืองแจสเปอร์ รัฐเท็กซัส ประเทศสหรัฐอเมริกา) โดยเว็บไซต์ที่สร้างขึ้นมีรูปแบบดังต่อไปนี้ (1) Control หรือเว็บไซต์ที่ปราศจากประเด็นใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับลัทธิเหยียดผิว ในหน้าแรก (2) No Link หรือเว็บไซต์ในรูปแบบที่เรียบง่าย ไม่มีการเชื่อมโยง (Link) ไปถึงเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับ Jasper Murder (3) One Link หรือเว็บไซต์ที่มีการเชื่อมโยงเพียง 1 แห่งไปยังเรื่องราวของ Jasper Murder (4) Extensive Links หรือเว็บไซต์ที่มีการเชื่อมโยงจำนวนมากไปยังเรื่องราวของ Jasper Murder โดยหลังจากการเปิดรับข่าวสารในเว็บไซต์ดังกล่าวแล้ว กลุ่มตัวอย่างจะต้องจัดลำดับความสำคัญของประเด็นทั้งหมดจำนวน 8 ประเด็น ซึ่งรวมไปถึงประเด็นเรื่องของลัทธิเหยียดผิวด้วย ผลการวิจัยพบว่าผู้เปิดรับข่าวสารในเว็บไซต์นั้นมีการให้ความสำคัญต่อประเด็นลัทธิเหยียดผิวในระดับที่แตกต่างกัน กล่าวคือการให้ความสำคัญมากหรือน้อยนั้นจะขึ้นอยู่กับรูปแบบของหนังสือพิมพ์ออนไลน์ที่ตนเองเปิดรับ กลุ่มตัวอย่างที่เปิดรับเว็บไซต์ซึ่งไม่มีเรื่องของลัทธิเหยียดผิว ก็จะทำให้ความสำคัญต่อประเด็นของลัทธิเหยียดผิวน้อย ในขณะที่ 2 กลุ่มที่เหลือซึ่งเปิดรับข่าวสารจากเว็บไซต์ที่มีการเชื่อมโยงไปสู่ประเด็นเรื่อง Jasper Murder ก็จะทำให้ความสำคัญกับประเด็นของลัทธิเหยียดผิวมากกว่า ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการใช้ Hyperlinks นั้นถูกแปลความหมายโดยผู้ใช้ว่า Hyperlinks เป็นดัชนีชี้วัด (Indicator) ที่แสดงว่าประเด็นดังกล่าว นั้นเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมากกว่าเรื่องที่ไม่มี Hyperlinks

⁴ วิธีการเชื่อมโยงเอกสาร หรือเว็บเพจ (Web Page) เข้าหากัน หลักสำคัญอย่างหนึ่งของเอกสารในระบบอินเทอร์เน็ต ก็คือความสามารถในการเชื่อมโยงจากเอกสารหนึ่งไปยังอีกเอกสารหนึ่ง ไม่ว่าเอกสารที่จะเชื่อมโยงไปถึงนั้น จะอยู่บนเครื่องคอมพิวเตอร์เครื่องเดียวกัน (Web Server) หรือจะอยู่ในเครื่องคอมพิวเตอร์ที่ตั้งอยู่ห่างไกลในอีกซีกโลกก็ตาม

ไรซ์ และ เลิฟ (Rice and Love, 1987, quoted in Williams Rice and Rogers, 1988, pp. 97-98) ได้ทำการวิเคราะห์เนื้อหาตลอดจนความสัมพันธ์ผ่านเครือข่าย (Network) ของแพทย์และพยาบาลใน U.S. Public Computer Bulletin Board SIG (Special Interest Group) ระบบการสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ บ่อยครั้งมักจะเป็นอุปสรรคในการสื่อสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นของความเป็นส่วนตัว และการแสดงอารมณ์ เนื่องจากความสามารถอันจำกัดของการสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ อย่างไรก็ตามผลการวิเคราะห์เนื้อหาพบว่า 30% ของเนื้อหาในกระดานเสวนาหรือกระดานข่าว (Bulletin Board) จะแสดงออกซึ่งธรรมชาติของความเป็นสังคมและความเป็นส่วนตัว นอกจากนี้ยังพบว่าไม่มีเปอร์เซ็นต์ของความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญระหว่างการส่งสารที่มีเนื้อหาทางสังคม (Social Content) ถึงกัน ภายในกลุ่มเครือข่ายเดียวกันและการส่งข้ามกลุ่มเครือข่าย อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์เนื้อหายังพบด้วยว่า ระดับของเนื้อหาทางสังคมไม่ได้เป็นหลักสำคัญของรูปแบบการสื่อสารด้วยคอมพิวเตอร์ และนิสัยของบุคคลในการสื่อสารทางสังคมผ่านกระดานเสวนานั้น ไม่ได้มีความแปรเปลี่ยนไปตามกาลเวลา

แบลคแมน (Blackman, 1990, quoted in James, Wotring and Forest, 1995, pp. 32-33) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "A Naturalistic Study of Computer-Mediated Communication: Emergent Communication Patterns in On-line Electronic Messaging Systems" โดยทำการศึกษา CompuServe Bulletin Board ทั้งหมด 3 แห่ง ผลการวิจัยพบว่ามีเพียง 9% ของผู้ใช้ CompuServe Bulletin Board เท่านั้น ที่ทำการโพสต์ (Post) ข้อความ สำหรับผู้ใช้ส่วนใหญ่จะเพียงแค่แวะเข้ามาเยี่ยมชมและอ่านข้อความที่ปรากฏใน CompuServe Bulletin Board อย่างไรก็ตามแบลคแมนกล่าวว่า ผู้ใช้งานจำนวน 9% นี้มีความสำคัญอย่างมาก เพราะถ้าปราศจากผู้โพสต์ (Post) ข้อความ ผู้ใช้งานประเภทที่ไม่เปิดเผยตัวหรือพวกชอบแอบแฝง (Lurkers) ก็จะไม่มีความให้อ่าน (No messages to browse)

รัตนาวลี เกียรตินิยมศักดิ์ (2542) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "มณฑลสาธารณะของการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์: กรณีศึกษา www.pantip.com และ www.sanook.com" ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยเชิงพรรณนาวิเคราะห์ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาถึงลักษณะ หน้าที่ และประโยชน์ที่เกิดขึ้นในมณฑลสาธารณะของการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์ ผลการวิจัยพบว่าลักษณะในมณฑลสาธารณะของการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์นั้นเป็นเวทีเสวนาทางวัฒนธรรม (Cultural Forum) ซึ่งมีประเด็นจำแนกตามลักษณะความสนใจของผู้ใช้งาน นอกจากนี้มณฑลสาธารณะยังมีลักษณะเป็นชุมชนเสมือน (Virtual Community) ที่เกิดขึ้นขนานไปกับโลกแห่งความเป็นจริง โดยผู้ใช้งานจะมีส่วนร่วมในลักษณะของการปฏิสัมพันธ์กับเครื่องคอมพิวเตอร์ (Machine Interactivity) ในหน้าที่ดังต่อไปนี้ การให้ข้อมูลสาธารณะ การสอดส่องดูแลสภาพแวดล้อม

การกระตุ้นเร้าและผลักดันเพื่อพัฒนาผลประโยชน์แห่งชาติ การสร้างสายสัมพันธ์ การให้ความบันเทิง และช่องทางการสื่อสารต้องห้าม นอกจากนี้ผู้ใช้งานยังใช้มณฑลสาธารณะของการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์เพื่อประโยชน์และความพึงพอใจของตนเองดังนี้ เพื่อตอบสนองความต้องการส่วนตัว เป็นแหล่งข้อมูลเพื่อรับฟังความคิดเห็นจากบุคคลอื่นเพื่อนำไปเป็นประโยชน์ต่อตัวเอง และใช้เพื่อเป็นตัวกลางในการสร้างสัมพันธ์กับบุคคลอื่นด้วย

เพ็ญพรรณ วัชรพิบูล (2544) ได้ศึกษาเรื่อง "การวิเคราะห์วาทกรรมบนอินเทอร์เน็ต Bulletin Board ของเว็บไซต์พันธุ์ทิพย์" ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงรูปแบบ ความหมายของวาทกรรมที่ปรากฏบน Bulletin Board ของเว็บไซต์พันธุ์ทิพย์ รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างตัวบท บริบทการสื่อสารผ่านตัวกลางคอมพิวเตอร์และบริบททางสังคม ซึ่งผลการวิจัยพบว่า วาทกรรมที่เกิดขึ้นใน Bulletin Board ของเว็บไซต์พันธุ์ทิพย์ มีรูปแบบการใช้ภาษาอย่างไม่เป็นทางการ ในลักษณะของการใช้ภาษาพูดมากกว่าภาษาเขียน มีข้อบกพร่องทางการใช้ภาษา รวมทั้งมีการใช้ถ้อยคำรุนแรงหรือหยาบคายในกรณีเกิดความขัดแย้ง นอกจากนี้การแสดงความขัดแย้งนั้นจะมีรูปแบบไม่คงที่ วาทกรรมที่เกิดขึ้นมักแฝงไว้ด้วยอุดมการณ์ทางความคิดเชิงขัดแย้ง ซึ่งส่วนมากจะเป็นเรื่องของอุดมการณ์ทางการเมือง สังคม และศาสนา ที่แฝงไว้ด้วยความเชื่อกันคติ ค่านิยมและอุดมการณ์ทางความคิดไว้มาก โดยบริบทของการสนทนาอันได้แก่ ลักษณะพิเศษของการสื่อสารผ่านตัวกลางคอมพิวเตอร์ สภาพสังคม และบริบทภายนอกซึ่งได้แก่ การนำเสนอข่าวของสื่อในขณะนั้นจะมีความสัมพันธ์โดยตรงในการสร้างตัวบทที่นำมาเป็นกระทุ้ในการสนทนาบน Bulletin Board ของเว็บไซต์พันธุ์ทิพย์

วรรณสิกา เชื้อชาติไทย (2546) ได้ศึกษาวิจัยในเรื่อง "ความเหงาในชุมชนเสมือนกรณีศึกษา www.pantip.com และ www.sanook.com" โดยใช้วิธีการศึกษาแบบผสมผสานระดับวิธี ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงชาติพันธุ์วิทยา (Ethnographic Content Analysis) และการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) ผลการวิจัยพบว่าลักษณะชุมชนเสมือนในประเทศไทยไม่มีผลต่อการขยายเครือข่ายสังคมของคนเหงา เนื่องจากพบสัดส่วนซึ่งน้อยมากของกระทุ้ที่บ่งบอกความเหงาเมื่อเทียบกับกระทุ้ทั้งหมดที่เข้ามาโพสต์ (Post) และกระทุ้ที่มีจำนวนคนโพสต์มากที่สุด ใน 3 อันดับแรกของกระดานเสวนา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องส่วนตัวหรือเรื่องราวในสังคมมากกว่ากระทุ้ที่บ่งบอกเรื่องราวของความเหงา นอกจากนี้ผลการวิจัยยังพบว่าอินเทอร์เน็ตไม่มีผลต่อการแยกตัวจากสังคมของบุคคล และไม่ใช่อุปสรรคของคนที่แยกตัวจากสังคม อย่างไรก็ตามวิจัยชิ้นนี้ได้ค้นพบบทบาทใหม่ของอินเทอร์เน็ต กล่าวคือบทบาทในการเป็นช่องทางการสื่อสารที่ช่วยสร้างเครือข่ายสังคมใหม่ให้กับบุคคลที่เครือข่ายเดิมหายไปอันเนื่องมาจากเหตุปัจจัยที่ไม่เกี่ยวข้องกับ

ความบกพร่องด้านมนุษย์สัมพันธ์ ซึ่งปัจจัยนี้ได้แก่ การแต่งงาน หรือการไปศึกษาต่อต่างประเทศ และยังพบว่าชุมชนเสมือนแห่งนี้ได้กลายเป็นสถานที่นัดพบของกลุ่มเพศที่ 3 ในสังคมด้วย

ปัทมทริย์ ไชรัมย์ (2547) ได้ทำการศึกษาเรื่อง "คุณลักษณะประชาธิปไตยในการสื่อสารผ่านเว็บบอร์ด" โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวัตถุประสงค์ในการใช้เว็บบอร์ด การรับรู้ความหมายประสิทธิภาพของเว็บบอร์ดและพฤติกรรมของผู้ใช้ โดยพิจารณาตามแนวทางการสื่อสารอย่างเป็นประชาธิปไตย ผลการวิจัยพบว่า วัตถุประสงค์หลักของผู้ใช้งานเว็บบอร์ดก็คือ การใช้เพื่อแสวงหาข้อมูล รองลงมาคือการใช้เพื่อการสื่อสาร และการใช้เพื่อผ่อนคลาย ในด้านการรับรู้ต่อเว็บบอร์ด ผลการวิจัยพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีการนิยามเว็บบอร์ดว่าเป็นพื้นที่สื่อสารซึ่งแสดงออกตามที่ต้องการมากที่สุด รองลงมาคือพื้นที่ในการติดตามข่าวสารสถานการณ์ต่าง ๆ และพื้นที่ที่มีประโยชน์ สำหรับผลการประเมินประสิทธิภาพของเว็บบอร์ดในการช่วยจรรโลงสังคมประชาธิปไตยนั้น พบว่ากลุ่มตัวอย่างรับรู้ประสิทธิภาพของเว็บบอร์ดว่าเป็นสื่อที่มีศักยภาพเพียงพอ ข้อมูลข่าวสารในเว็บบอร์ดเองก็มีประสิทธิภาพมากเช่นกัน แต่ก็ไม่มากถึงขั้นที่จะนำไปใช้ช่วยส่งเสริมสังคมประชาธิปไตยได้นอกจากนี้ในแง่ของพฤติกรรมการใช้เว็บบอร์ด ผลการวิจัยพบว่าผู้ใช้งานส่วนใหญ่ประเมินพฤติกรรมการใช้เว็บบอร์ดของตนในทิศทางบวกซึ่งสอดคล้องกับการสื่อสารอย่างเป็นประชาธิปไตย

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดวาระสารในเครือข่ายอินเทอร์เน็ต รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเว็บบอร์ดข้างต้น เป็นส่วนสำคัญที่ผู้วิจัยจะนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาเว็บบอร์ด ซึ่งจัดเป็นสื่อใหม่ (New Media) ที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในสังคมปัจจุบัน อย่างไรก็ตามจากงานวิจัยที่รวบรวมไว้ข้างต้นชี้ให้เห็นว่า เว็บบอร์ดเป็นสื่อที่เอื้อต่อการสื่อสารอย่างมีประชาธิปไตยของผู้ใช้งาน ด้วยคุณลักษณะของการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์ ชุมชนเสมือนและความเป็นพื้นที่สาธารณะ ส่งผลให้เว็บบอร์ดเป็นสื่อที่เปิดกว้างสำหรับผู้ใช้งานทั่วไปทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในการเข้าถึงและใช้งานโดยไม่มีข้อจำกัดทั้งในเรื่องของเวลาและสถานที่ นอกจากนี้ผู้ใช้งานยังไม่จำเป็นต้องเปิดเผยตัวตนที่แท้จริง แต่มักจะใช้นามแฝงในการสื่อสาร อย่างไรก็ตามเสรีภาพในการสื่อสารผ่านเว็บบอร์ดก็ส่งผลกระทบเช่นเดียวกัน กล่าวคือผู้ใช้งานมีการถ้อยคำที่รุนแรงและหยาดคายสื่อสารโต้ตอบกันในกรณีที่เกิดความขัดแย้งทางความคิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นของการเมือง สังคม และศาสนา

จากงานวิจัยที่ผู้วิจัยได้รวบรวมไว้ข้างต้น จะพบว่างานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดวาระสารในสื่อใหม่อย่างอินเทอร์เน็ตและเว็บบอร์ดนั้น มักจำกัดอยู่เฉพาะแวดวงของงานวิจัยในต่างประเทศ ดังนั้นงานวิจัยเรื่อง "การกำหนดวาระสารในชุมชนออนไลน์ www.pantip.com กรณีศึกษาโต๊ะเฉลิมไทยและโต๊ะราชดำเนิน" ในครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาถึงกระบวนการกำหนดวาระสารในเว็บบอร์ดของประเทศไทย ทั้งนี้เนื่องจากผู้วิจัยพบว่าในปัจจุบันช่องทางการสื่อสารใหม่

อย่างเว็บบอร์ดนั้นมีบทบาทในการชี้นำประเด็นให้กับสังคมเช่นเดียวกับสื่อมวลชนกระแสหลัก
หลายต่อหลายกรณีที่พบว่าการแสดงความคิดเห็นได้ตอบกันผ่านกระทู้ในเว็บบอร์ดนั้น ได้กลาย
มาเป็นประเด็นทางสังคมที่หลายฝ่ายให้ความสำคัญ รวมทั้งส่งผลกระทบต่อปัจเจกบุคคลตลอดจน
สังคมไทยในวงกว้าง

